

ELISABET VÕRK | MAGISTRITÖÖ

**POEETILIS - HÜGIEENILINE LINN:
AVALIKUD TUALETID TALLINNAS**

EKA | 2026

Eesti Kunstiakadeemia
Arhitektuuriteaduskond
Arhitektuuri ja linnaplaneerimise eriala

Magistritöö

***POEETILIS - HÜGIEENILINE LINN:
avalikud tualetid Tallinnas***

Elisabet Vörk

Juhendajad:
Martin Melioranski
Ingmar Melioranski
Eik Hermann

Tallinn
2026

*Tänan kõiki,
kes on kaasa aidanud magistritöö valmimisele.*

*Tänan väga oma juhendajaid,
kelle tuge ja panust ning sütitavaid arutelusid hindan kõrgelt.*

*Eriliselt tänan oma kalleid sõpru ja perekonda,
kelle julgustust ja toetust kogu õpingute vältel pean alati kalliks.*

AUTORIDEKLARATSIOON

Töö autorina kinnitan, et

1) lõputöö on minu isikliku loomingulise töö tulemus, seda ei ole osaliselt ega tervikuna kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud;

2) töös sisalduva(te) originaalse(te) teos(t)e loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui töö autorile ja teos(t)ega seotud varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;

3) olen koostanud töö iseseisvalt ning kõik selle koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on töös nõuetekohaselt viidatud.

/Allkirjastatud digitaalselt/

Kuupäev ja aasta: 22.05.2026

Autori nimi: Elisabet Võrk

Õppekava: Arhitektuur ja linnaplaneerimine

SISUKORD

SISSEJUHATUS	10		
TÖÖ ÜLESEHITUS	11		
Vanaema talu	12		
UURIMUS	14	ETTEPANEK	32
AJALUGU	14	POEETILIS-HÜGIEENILINE LINN	32
Sanitaarreform	14	Uitamisvabadus	33
Eesti arhitektide looming 20. sajandil	16	Poeem “Projekt” Charles Baudelaire, 1869	35
Lähiminevik	17	PROJEKT	36
REAALSUS	18	Uitaja ja hoidja	38
Euroopa pealinnad	18	1:1 skaala	40
Eesti linnad	18	Reidi	42
Tallinn	19	Maleva	44
Intervjuu professionaalse koristajaga	22	Kalamaja	46
Kuhu edasi?	24	Kosmose	48
MÕJU	25	Kõrgepinge	50
Jaapan	26	KOKKUVÕTE	52
Muljed W. Wendersi filmist “Täiuslikud päevad”	28	ABSTRACT	53
TULEVIK	29	KASUTATUD ALLIKAD	54
Tallinn 2035 Arengustrateegia	29		
Ühistranspordivõrgu ümberkujundmine	29		
Avalik ruum - vajalik ruum	30		
Kuhu edasi?	31		

SISSEJUHATUS

Avalikku ruumi seostatakse sageli suurte ideedega, väljakute, parkide ja arhitektuursete liigutustega, mis kujundavad linna identiteeti. Ometi püsib selle toimivus palju argisematel, peaaegu nähtamatutel alustel. Inimese baasvajadused, nagu söömine, puhkus ja tualetiskäik, ei kao kodust väljudes ja linnaruumi sisenedes kuhugi. Vastupidi, need määravad otseselt, kui vabalt ja pikalt on võimalik linnas viibida. Kui need vajadused jäävad ruumilises planeerimises tagaplaanile, muutub ka kõige ambitsioonikam avalik ruum katkendlikuks, piiravaks ja valikuliseks.

Magistritöö „Poeetilis-hügieeniline linn: avalikud tualetid Tallinnas“ käsitleb avalikke tualette kui linnaruumi lahutamatu infrastruktuuri osa, mille puudumine või kehv seisukord mõjutab nii linna kasutatavust, liikumisviise kui ka avaliku ruumi kultuuri tervikuna. Tualett ei ole pelgalt tehniline rajatis, vaid ruumiline, sotsiaalne ja kultuuriline sõlmpunkt, ühtaegu kõige privaatsem ja kõige avalikum paik linnas. Selle kaudu avalduvad küsimused ligipääsetavusest, väärkusest, hügieenist ja ruumikogemusest.

Toimiv linn ei seisne üksnes esteetikas või efektiivses liikuvuses, vaid ka võimes toetada inimest tema igapäevastes rütmides. Analüüsides avalike tualettide ajaloolist kujunemist, tänast olukorda ning tuleviku potentsiaali Tallinnas ja laiemalt, otsib töö viise, kuidas muuta see sageli põlatud teema nähtavaks ja käsitleda seda kui strateegilist ruumilooma osa.

Kuidas panna tualetivõrgustik Tallinnas toimima nii, et need ei oleks järgmiseks hommikuks rüüstatud ning milline on nende laiem potentsiaal? Tualett on tüpoloogia, millega arhitekt saab sekkuda inimese harjumuste jadasse. Määravaks ei saa niivõrd disain ise, vaid tähelepanu alla toomine ja kättesaadavuse parendamine, mis hakkab vaikselt ajas ka käitumist avalikus ruumis mõjutama. See on miski, mis ei sünni üleöö, aga kuskilt tuleb alustada ja seetõttu pakub töö välja alternatiivse vaate tulevikule.

„Poeetilis-hügieenilise linna“ mõiste ühendab kaks näiliselt vastandlikku kvaliteeti, praktilise hügieeni ja kogemusliku poeesia. Kui pragmaatilised vajadused on lahendatud, avaneb võimalus linnaruumi vabamaks kasutamiseks, uitamiseks ja kogemiseks. Seeläbi ei käsitle töö avalikke tualette üksnes probleemina, vaid vahendina, mille kaudu saab kujundada terviklikumat, inimlikumat ja vabamat linnaruumi.

Töö kasutab teadlikult esseistlikumat ja narratiivsemat stiili, et avada avaliku tualeti teema laiemale publikule ning siduda see igapäevase kogemusega.

TÖÖ ÜLESEHITUS

Magistritöö on jaotatud kaheks osaks, vaba käsitlusega uurimuseks ja arhitektuurse projekti ettepanekuks.

Uurimuse osa alustan peatükiga **AJALUGU**, mis kirjeldab käimlate jõudmist taludesse ja esimesi näiteid avalikest tualettidest Eestis.

Järgneb peatükk **REAALSUS**, mis kirjeldab temaatika hetkeolukorda laiemalt Euroopas, Eestis ja täpsemalt Tallinnas.

Seejärel, peatükis **MÕJU**, toon värvikamaid näiteid ja vaheseiku tualeti kui tüpoloogia laiemast mõjust avalikus ruumis kultuurilisel ja sotsiaalsel tasandil. Lisaks avan Jaapani tualettide näitel tualeti potentsiaale.

Peatükis **TULEVIK**, vaatan üle Tallinna linna praegused strateegiad ja tõstatan küsimuse – kas need viivad meid parima võimaliku tulemuseni? Ühtlasi toon välja praeguse avaliku ruumi puudujäägid.

Ettepaneku osa alustan peatükiga **POEETILIS-HÜGIEENILINE LINN**, milles lähen mõistete algtähenduste juurde ja pakun välja alternatiivse tuleviku. Juhatan sisse arhitektuurse projekti, mis toimub nii linnalises kui ehituslikus skaalas, läbi kahe rolli, uitaja ja hoidja. Sellele järgneb **PROJEKT**, mis kirjeldab konkreetseid näiteasukohtades läbi lahendatud kavandeid.

Peatükkide vahele on puistatud mõned eristuvad meeleolukad **SEIGAD**, mis muudavad lugemise vaheldusrikkaks ja sobituvad teemaga.

VANAEMA TALU

Minu vanaema talu Lääne-Virumaal on tema sünnipaik ja peale Siberist naasmist, leides eest maha põlenud kodu ja kokkulükatud kivihunniku, asus ta ehitama uut palkmaja ja rajama lopsakat aeda. Minu lapsepõlves ei möödunud ühtki suve maal käimata. Hommikud algasid pliidi alla tule tegemisega, ülemisel korrusel muutus talumatult palavaks ja pidi end üles ajama. Vanaema ootas juba ammu abikäsi — rohima, marju korjama, aga tegelikult saime lustida ja seigelda ka. Eredamad mälestused on liivahunnikust, mis kubises sipelgatest, käsitsi laotud maakivimüürist, mille kivide alla koguti kilepiimapakid. Veel oli seal hiiglasuur kivi, mille lohkudesse kogunes vihmavesi ja kasvas sammal, kasvuhoonetes mängisime õdede-vendadega kodu ning kuuri lae all pesitsesid pääsukesed. Tõeline Eesti suve idüll, mida lihtsalt peab ise kogema, et mõista selle täiust.

Tahaksin lisada veel ühe vahva seiga — nimelt asus sealsamas maja kõrval uhke kemps. Kujult ja suuruselt täiesti tavapärane puitlaudadest kuivkäimla, eterniidist kaldkatusega. Lapsena aga oli mul vennaga selle kempsu ümber lausa terve mäng, sest laudise lauad olid kõik nii seest kui väljast värvitud igaüks erinevat värvi. Mäng käis nii, et üks läks sisse, teine jäi välja ja laud laua haaval hakkasime neid järjest toksima, hõigates samal ajal, mis värvi parasjagu kummagi poolel just see laud on. Enamasti olid lauad ikka erinevat värvi, aga nalja sai siis, kui juhtus, et mõlemal poolel on sama värv. Kui ring sai peale, toimus vahetus või läksime midagi muud tegema. Seda mängu sai ikka korduvalt mängitud ja eriti siis, kui polnud jälle aasta aega käinud ja muster oli meelest läinud.

Käimla uks on eresinine, lingi kohal väiksel puitplaadil lehmakese pilt. Sees on, nii nagu väljaski, kõik värviline, nurgas turbakast väikese kühvliga. Käimla augul puidust kaas suure pehmeks lihvitud oksast käepidemega. Seinapiludest paistab sisse päike ja paljastab suured kärbsed täis ämblikuvõrgud. Üllataval kombel mõjus see tualett nii helgelt, et see ei olnud ka mõneaastasele lapsele hirmus, õudne või vastik koht. Alles nüüd aastaid hiljem sain teada, et kireva disaini põhjuseks ei olnud mitte värvi ülejäägid, vaid minu ema oli laudade värvimisel tahtnud teha midagi rahvuslikku ja jäljendas Viru-Nigula, mis on see vald, kus talu asub, triibuseeliku mustrit. Tol ajal ei olnud ehituspoes toonimine sama, mis praegu, seega värvid ei ole üks ühele samad, aga kunstilise tõlgendusena on see mõjus.

Illustratsioon 1. Vanaema talu käimla.

UURIMUS

AJALUGU

Alustame algusest — inimese elu koosneb harjumuste, kohustuste ja vajaduste jadadest, mis ringlevad ainuüksi ühe päeva jooksul kordi ja kordi. Söömine, magamine ja tualetiskäik on inimeseks olemise baasvajadused. Läbi aegade on need alati toimunud, meie elu ja keskkonda kujundanud ning teevad seda ka edaspidi. Võttes üldistatult kokku tualettide ajaloo maailmas, on oluline mõista süsteemi olemasolu või selle puudumist. Kuigi minevikku on lihtne romantiseerida, tuleb vaadata otsa ka teada tuntud faktidele.

Esmalt meenuvad ajalooõpikutest Vana-Rooma latriinid, mis olid suure veesüsteemi tähtis osa, pakkudes seejuures võimalust ka sotsialiseerumiseks. Oli täiesti tavaline ühes suures ruumis koos käia ja samal ajal juttu vesta, reovesi põranda all uhumas. Avalikud tualetid kuulusid avalike funktsioonide ehk turuplatside, foorumite, termide ja muude kogunemiskohtade juurde, nende olemasoluga oli arvestatud, nii sotsiaalsel kui tehnilisel tasandil. Tualetiküsimuse lahendamine vajab süstemaatilisust — sellel peab olema oma koht, et inimeste käitumismustreid ja harjumusi suunata.

Järgmisena tulevad ajaloost meelde keskaja räpased tänavad ja puhtust vältivad elukombed. Süsteem kadus ja igaüks pidi ise hakkama saama, nii sattuski solk, kehavedelikud ja muu ebameeldiv otse jõkke või tänavale, avalikku ruumi. Avalikku ruumi just seetõttu, et tualett ja sellega seotud tegevused ei kuulunud kodu ja hoone juurde. Vaadeldes keskaegseid kindluseid, siis tualett rajati eraldiseisva ja müürist eenduvana, et kõik ebameeldiv kukuks piiridest väljapoole. See, et vett peljati, tundub tänapäeval uskumatu, me ei suuda tegelikult ettegi kujutada seda haisu, mustust ja haiguste vohamist.

Aasias on aga tualetid pigem kuulunud privaatsete funktsioonide hulka ja olnud osa elamust. Kuna standardid on olnud oma isikliku ruumi jaoks kõrged, on see laienenud ka avalikku ruumi, millelt oodatakse samaväärset puhtust. Seega süsteemselt on sellel olnud alati koht ja selle edukust võime imetleda tänapäevani just Jaapani avalike tualettide näitel, mille juurde tuleme tekstis mõne aja pärast.

Sanitaarreform

18. sajandi üleilmne meditsiini ja hügieeni areng sai ka Eesti rahva kätte. Peale avastust, et puhtus ennetab haiguste levikut, hakkas isiklik, seni privaatne ja igaühe enda hügieeni teema, muutuma avalikuks. Uus maailmapilt rõhutas, et lisaks isiklikule kasule, tervema elu näol, on enda eest hoolitsemisel ka ühiskondlik ja sotsiaalne kasu. Sanitaarreformi tuules edendati rahva mainet ja esinduslikkust — talurahvas olgu nüüdsest puhas, kultuurne ja tubli. Koos mustusega, mida peeti kõige halva aluseks, juuriti välja ka metslaslik käitumine ja väljanägemine. Inimesed hakkasid ennast ja pesu pesema, tube kraamima ja habet ajama, mida tänapäeval elementaarseks peame, ning taludesse ilmusid käimlad.¹

18. sajandi lõpuks oli reformi raames trükitud mitu õpikut hügieenist, mida sai emakeeles lugeda ja hoolega levitati. Lisaks sellele käisid arstid ja arstitudengid talust tallu, et inimesi õpetada. Ühtlasi hindasid nad ka käimlate olemasolu ja seisukorda. Selgus, et 1920. aastatel vaid veidi üle poolte talude Eestis omasid eraldiseisvat käimlat ning nendest omakorda veerand oli puudulikus seisus. Selline olukord kestis veel mitu kümnendit.²

¹ H. Pärdi, Eesti argielu. Teekond moodsasse maailma. Tänapäev, 2017, lk 106–108.

² H. Pärdi, Kasimata talupojad ja kabadad intelligendid. Hügieeniolud 20. sajandi alguse Eesti külas. – Tuna 2002, nr 4, lk 108–114.

Viimastel aastatel ilmunud filmides, näiteks “Tõde ja õigus”, “Soo”, “Talve”, näeme talurahvast alati puhastes valgetes linasärkides, tubades värske kuldne hein, kõigil juuksed kammitud ja klaasid säravad. Jah, filmikunstis on lubatud ilustamine ja romantiseerimine, aga ärme lase end petta. Reaalsus oli see, et “tualetis käidi” seal, kus juhtus, põllul, lepikus, võsas, püstijalu, naised pikki seelikuid eest ei võtnudki.³ Hiljem hakati kord nädalas pesu pesema, aga enne seda käidigi, lisaks muule mustusele, oma kehavedelikest määrduvad riidetega ringi.⁴ Kes soovib elavat kirjeldust, siis tasub lugeda Heiki Pärdi raamatuid, kus ta seda, kogutud materjalide abil, väga värvikalt teeb.

Samal ajal linnades, kui hakati ehitama Lenderi ja Tallinna tüüpi kortermaju, siis olid nende tuulekodadesse sisse arvestatud kaks kuivkäimlat, üks omanikule ja teine üürilistele. Vahel olid käimlad ka eraldi hoovinurgas.⁵ Kuigi materjali just avalike tualettide kohta palju ei ole, leidis Tallinnas siiski paar-kolm käimlat. Ajalooliselt oli suur probleem haisev tualett Raekoja platsil Vaekoja taga Teenri tänava ääres.⁶ Selle kohta ilmus 8. veebruaril 1928 ajalehes Waba Maa uudis:

*“Jõudu tööle! Raekojaplats wabaneb kewadeks kloseti-logust. Raekoja taga on alanud ehitustöö. Wanasse linnamajasse ehitatakse moodne awalik wäljakäigukoht-, keldrikorrale meestele ja esimesele korrale naistele. Ehitatakse võimalikult moodne, kõigiti terwishoiu nõuetele wastawalt. Ehitaja, linna oma ehitusosakond kinnitab, et tahab näidata, kuidas võib ka Tallinnas ehitada awalikku wälja käigu kohta, ilma et see võiks eemalepetetawalt lehkama hakata. Uue wäljakäigukoha ehitustöö tahetakse lõpule wiia aprillis. Selle järele lammutatakse Raekojaplatsil wana waekoja tagune klosettide logustik. Siis on Tallinna elus jällegi samm edasi jõutud.”*⁷

Juba siis olid ambitsioonid Tallinn taas esinduslikuks muuta täiesti nähtavad. Tualett pidi olema moodne ja toimiv ning linnaelu edendatud. Eesti ajal püüdsid olukorda mitu projekti lahendada, aga tegelikult lahendas selle hoopis nõukogude pommitamine, pärast mida Vaekoda ja tualette enam ei taastatudki.⁸ Veel, 1903. aastast pärineb foto, mis tõestab Jaani kiriku kõrval asuva avaliku tualeti olemasolu.⁹

Illustratsioon 2. Ajatelg.

³ H. Pärdi, Eesti argielu. Teekond moodsasse maailma, lk 143–147.

⁴ Samas, lk 143–147.

⁵ Samas, lk 163.

⁶ M. Kalm, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

⁷ Jõudu tööle! Raekojaplats wabaneb kewadeks kloseti-logust. – Waba Maa, nr. 32, 8. II 1928, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=wabamaa19280208.1.8&srpos=8&e=> (vaadatud 10. III 2026).

⁸ M. Kalm, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

⁹ Samas.

Eesti arhitektide looming 20. sajandil

Kunagise Pärnu turu käimla arhitekt oli Olev Siinmaa. Tallinna poolt linna tulles kohe üle jõe, paremat kätt, praeguse Endla teatri vahetus läheduses. Kuigi turgu seal enam ei ole, on valge majake alles ja siiani kasutatav.¹⁰ See tähendab, et Pärnu linnal on üle 100 aasta olnud toimiv avalik tualett. Selline on linnaplaneerijate konkreetsete otsuste positiivne mõju.

Tartu lihaturule tegi Arnold Matteus umbes 1929 stiilse uusklassitsistliku alajaam-käimla. Hiljem oli selle küljes ka bensiinijaam.¹¹ Seda hoonet kahjuks enam säilinud ei ole.

Tallinna Hirvepargis ilutseb Johanson klomp-paest limonaadikiosk-tualett, mille juures ka Enn Roosi karukuju.¹² Paefunktsionalism, mis on vaid Eestile omapärane funktsionalismi liik, kujutab endast kahekõne kätega vormitud materjali ja masina–esteetikast tingitud vormi vahel. Väike kioski mõõtu kõrge telkkatusega ja laialivalguva trepistikuga hoone sulandub pargi meeleoluga ühte. Esile on tõstetud funktsionalismile omane nurgaaken, mis töötab ka kui lett, ja koos ümarakendega moodustavad tasakaalustatud terviku, jäädes piisavalt efektseks, et möödujaid ligi meelitada.¹³ Enam hoone küll tualetina kasutusel ei ole, aga pakub oma lustaka vormiga jätkuvalt silmailu. Eraldi tähelepanu väärib kioski tabav funktsioon, limonaadi müük ja hiljem selle tagajärgedega tegelemine ühes hoones olemas. Jook sisse, jook välja, selline inimmõõtmeline ringlus võiks olla iga kavandi aluseks.

Illustratsioon 3. Ajatelg.

¹⁰ M. Kalm, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

¹¹ Samas.

¹² Samas.

¹³ R. Kukk, Hirvepargi kiosk–käimlahoone ja trepistik. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse lõputöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2024. Kättesaadav: https://digiteek.artun.ee/fotod/loputood/taiendkoolitus/event_id-966 (vaadatud 10. III 2026), lk 8–10.

Lähiminevik

Nõukogude ajal oli üleüldiselt tualettidest suur puudus. Üks vähene teadaolev õõnestati 1950ndatel Musumäe tagakülje sisse, kus nüüd asub hoopis restoran.¹⁴

Sellest edasi, 2000ndate alguses, tekitas suuri skandaale turistide jaoks Toompeale Nevski katedraali kõrvale püstitatud nn “miljonipeldik”.¹⁵

Aastal 2004 viidi Eestist Veneetsia arhitektuuribiennaalile hobupeldik.¹⁶

Ja nii ongi see avaliku tualeti temaatika Eestis aegade jooksul järjest hajunud ja hõredamaks muutunud.

Illustratsioon 4. Ajatelg.

¹⁴ M. Kalm, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

¹⁵ Samas.

¹⁶ Kabli kemmerg kogub kuulsust. – Pärnu Postimees 11. IX 2004, <https://parnu.postimees.ee/2103757/kabli-kemmerg-kogub-kuulsust> (vaadatud 23. IV 2026).

REAALSUS

Euroopa pealinnad

Illustratsioon 5. Euroopa linnade võrdlus.

Võrreldes avalike tualettide arvu pealinna pindala ja elanike kohta selgub, et probleem ei ole ainult Tallinnas, vaid ka mujal Euroopas. Stockholm ja Helsingi on üsna sarnases suurusjärgus, esimeses on avalikke tualette 42¹⁷ ja teises 54¹⁸. Seega Stockholmis on üks tualett iga 37 938 elaniku ja 4,4 ruutkilomeetri kohta. Helsingis on aga üks iga 12 777 elaniku ja 3,9 ruutkilomeetri kohta. Amsterdam on veidi tihedamalt kaetud, kokku 146¹⁹, seal on üks tualett iga 6458 elaniku ja 1,5 ruutkilomeetri kohta. Kõige parem seis on Kopenhaagenis, kus tualette kokku on linna peale 175²⁰. See tähendab üks tualett iga 3811 elaniku kohta ja omakorda üks iga ruutkilomeetri kohta. Tallinnas on kokku 20²¹ statsionaarset, seega üks tualett iga 22 978 elaniku ja 7,9 ruutkilomeetri kohta. Pindalade võrdluses jätab see meid viimasele kohale ja ka elanike seisukohalt ei ole tulemus just kuigi hea. On kujuteldamatu läbida linnas ligi kolm kilomeetrit, et jõuda lähima tualetini, mille asukohta peab ette teadma või kaardirakendusest järele vaatama, ometi see on, mida arvutuslik tulemus näitab. Tegelik olukord varieerub muidugi rohkem ja päris üks ühele seda mõttekäiku võtta ei saa, siiski näitab see mingil määral linnade üldist kattuvust. Analüüs käsitleb neid mõjusid kui ruumilisi seoseid, mis vajavad edasist kvantitatiivset uurimist.

Eesti linnad

2025. aasta lõikes on välja toodud erinevate linnade tualettide hulk ja nendega seotud kulud-tulud. Tartus asub kaks tualetti, mille külastuse eest tuleb tasuda 50 senti. Sellest saadav tulu linnale on 3720 eurot. Kulud seejuures on 30 000 eurot. Lisaks on linnas suviti hooajalised tasuta tualetid. Kuressaares leidub lausa kolm tualetti, mille külastus maksab 20 senti. Saadav tulu on 3500 eurot, kulu aga 12 000 eurot. Narvas asub samuti kaks tualetti, üks neist on eksperimendi korras aasta aega tasuta kasutamiseks. Teisel, mille jaoks linn kasutab kolmandaid ruume, kehtib tasu 50 senti, mis laekub operaatorile ning lisaks makstakse kompensatsiooniks 12 000 eurot aastas. Pärnus paiknevad tualetid üle linna viies asukohas ning on külastajale tasuta.

¹⁷ 42 free self-cleaning public toilets in Stockholm. – Swedentips, <https://www.swedentips.se/public-toilets-stockholm/> (vaadatud 10. III 2026).
¹⁸ Public Toilets. – City of Helsinki, <https://www.hel.fi/en/urban-environment-and-traffic/general-maintenance/litter-and-hygiene/public-toilets> (vaadatud 10. III 2026).
¹⁹ Public Toilets in Amsterdam. – Toilet Codes, <https://www.toiletcodes.com/en/amsterdam> (vaadatud 10. III 2026).
²⁰ Public Toilets. – Copenhagen Visitor Service, <https://visitor-service.kk.dk/en/explore-copenhagen/public-toilets> (vaadatud 10. III 2026).
²¹ Avalikud tualetteruumid. – Tallinna veebikaart, <https://gis.tallinn.ee/veebikaart/> (vaadatud 22. XII 2025).

Tallinna linnale endale ei kuulu ühtegi tualetti, vaid paigladajaks on JCDecaux, kellele kuulvad ka bussipeatused ja reklaamtahvlid. Sestap tulu linn nendest ei teeni, aga hoolduskulu oli aasta peale kokku kokku 328 857 eurot, lisaks rendikulu välikäimlate jaoks 130 847,56 eurot. Külastuse hinnaks 50 senti.²² Tegelikult on linnade lõikes on tulu võrreldes kuluga pea olematu. Kas sellisel juhul külastajalt raha nõudmine elementaarse baasvajaduse eest on õigustatud? Juhul kui ajendiks on vandalismikindlus, siis kas seda ei saa teha muude vahenditega?

Illustratsioon 6. Euroopa linnade võrdlus.

Tallinn

Kaardistatud hetkeolukord Tallinnas — 24 statsionaarset avalikku tualetti. Suveperioodiks lisandub 70 ajutist avalikku tualetti, mis kujutavad endast kas Kemmerlingi või Cramo välikäimlaid või kolme uksega konteinereid. Kaardistasin ka muud funktsioonid, kus asuvad avalikud tualetid – kaubanduskeskused ja tanklad. Restoranid ja kohvikud jätsin välja, kuna nende kasutamine selleks otstarbeks ei ole soodustatud.²³

Asukohtade valimisel on Tallinna Keskkonna- ja Kommunaalamet lähtunud eelkõige turistide liikumise vajadusi arvestades. Tavapärane on paiknemine turistide bussiparklate lähedal. Selleks, et toetada linna rohevööndit, on viimasel ajal rekonstrueeritud parkidesse ettenähtud kolmekohalised merekonteineri tüüpi lahendused.²⁴ Muus osas linna enda elanike vajadused ja liikumised prioriteediks olnud ei ole. See sunnib inimesi leidma tualette mujalt, näiteks kaubanduskeskustest, tanklatest, restoranidest ja kohvikutest. Samuti piirab tualettide paiknemine peamiselt siseruumides õues veedetavat aega ja liikumist. Tegelikult toob see endaga kaasa palju suuremad probleemid, kui lihtsalt linna toimivuse seisukohalt elementaarsete elementide puudumine ja inimeseks olemise baasvajadustega mitteamistamine. Tualettide vähesus linnas soosib autostumist ja autost sõltumist ning innustab tarbimiskultuuri. Seda, et meil on kaubanduspinda elanike kohta liiga palju, teame nüüdseks aastaid, aga kui peaminister ise räägib avalikust ruumist kui kaubanduspaleest²⁵, siis on midagi valesti.

Statsionaarsed tualetid, mis meil kasutusel on, vajavad nii elektriliitumist, kui vee ja kanalisatsiooni ühendust. Selleks toimub kõigepealt trasside ühenduste projekteerimine, projektide kooskõlastamine, ehitusteatiste väljastamine, seejärel ehitusluba ja kasutamiseks peab olema kehtiv kasutusluba. Protsessi viimane etapp on korrashoid. Haldamine toimub hankemenetluste kaudu ja hooldamine ehk koristus kolm korda päevas. Lihtsam on paigaldada ajutisi välikäimlaid, mis trassidega ühendust ei vaja. Kõik renditeenuse ja ajutiste välikäimlate tellimised on hankemenetlused, see tähendab, et soodsaima pakkumuse tegija saab selleks perioodiks teenust pakkuda.²⁶

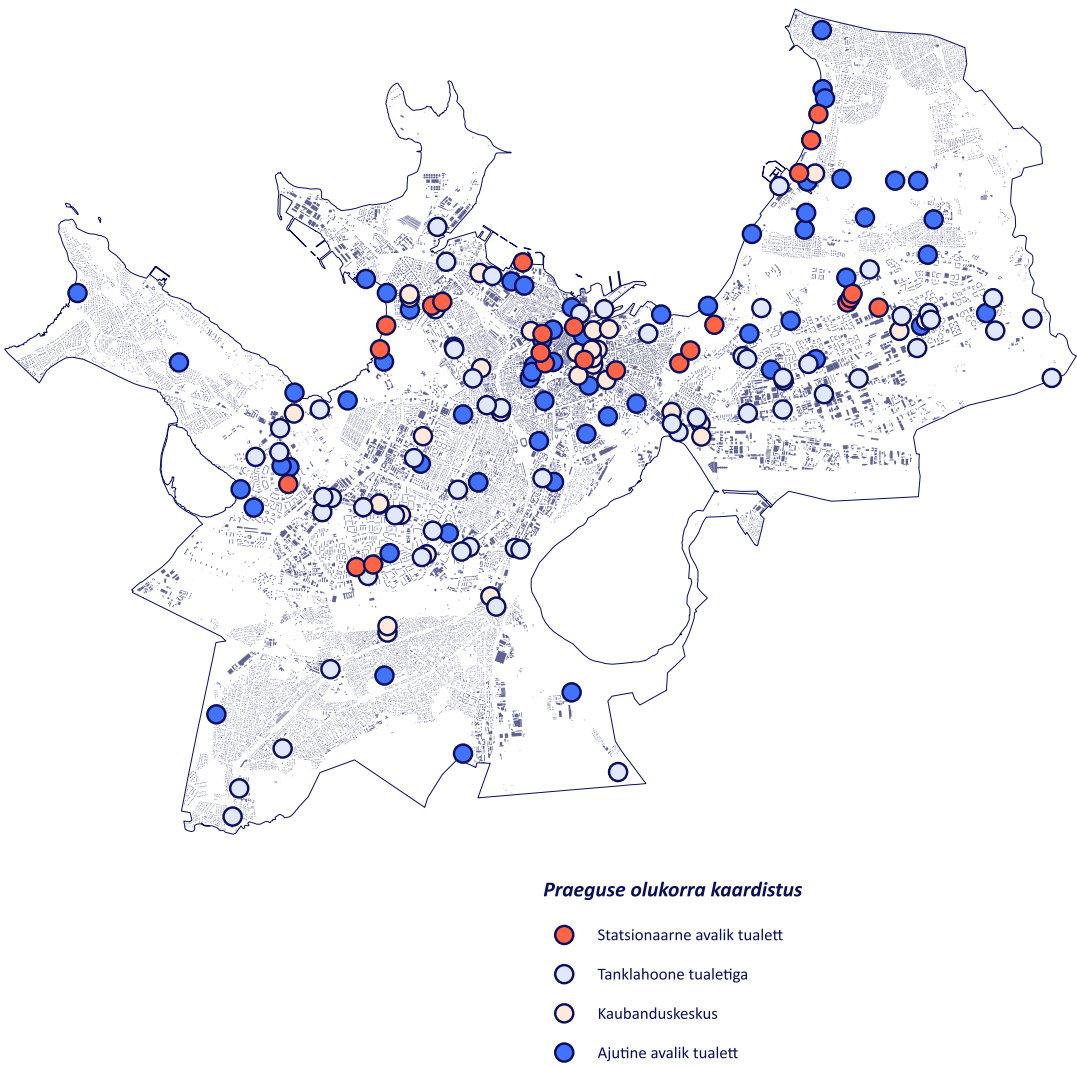
²² K. Kalmus, Linnadel kulub avalike tualettide peale suuri summasid. Tagasi ei teenita neist aga suurt midagi. – Ärileht 24. I 2026, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/120430876/linnadel-kulub-avalike-tualettide-peale-suuri-summasid-tagasi-ei-teenita-neist-aga-suurt-midagi> (vaadatud 13. IV 2026).
²³ Avalikud tualetteruumid. – Tallinna veebikaart, <https://gis.tallinn.ee/veebikaart/> (vaadatud 22. XII 2025).
²⁴ E. End, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.
²⁵ Michal: Eestis on liiga palju kaubanduspindu. – ERR 31. VII 2025, <https://www.err.ee/1609759671/michal-eestis-on-liiga-palju-kaubanduspindu> (vaadatud 13. IV 2026).
²⁶ E. End, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

Kas lihtsam ja odavam on alati parem? Ma julgen arvata, et iga inimene on vähemalt kord elus pidanud kasutama plastikust keemilist välikäimlat ja võib nõustuda, et valikuvõimalusel ei oleks see esimene eelistus. Juba ainuüksi nende putkade materjal võimendab ebaturvalisuse, ajutisuse ja mustuse tajut, rääkimata lõhnadest, korrashoiust ja muudest faktoritest. Kas linna strateegia ei peaks olema pikaajalisema vaatega ja lähtuma inimese kasutuskogemusest? Selle asemel, et iga hooaeg rendifirmadele maksta, võiks luua midagi püsivat, kvaliteetsemat ja aastaringi toimivat.

Karm reaalsus ongi see, et avalikud tualetid tähendavad 21. sajandil endiselt kirjeldamatut mustust ja haisu ning muud ebameeldivat, mida ei saa ka ainult pomšide või vandaalide arvele kirjutada. Olukord on eemaletõukav nii füüsilistele meeltele, kui psühholoogilisele tajule. Siinkohal ütlevad fotod rohkem kui sõnadega suudaks.

Illustratsioon 7. Arenguhüpe.

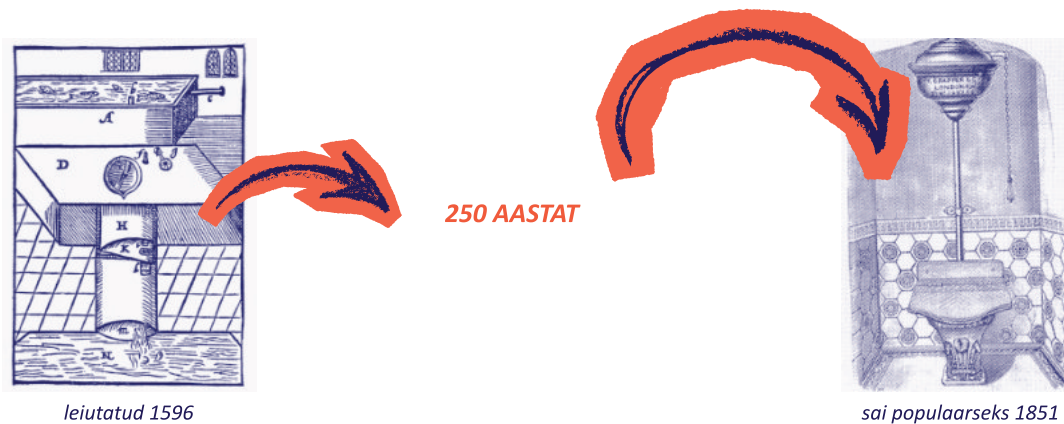

Illustratsioon 8. Praeguse olukorra kaardistus.

Kuhu edasi?

Kõrvutades 18. sajandit ja tänapäeva näeme, et mitme sajandi areng on tegelikult väike. Muutus on toimunud suuresti vaid tehnoloogias. Inimeste käitumismustrid ja harjumused on jäänud samaks. Tualettide seisukord ja tihedus linnas on endiselt kehv. Kas tõesti teistmoodi ei saagi? Kui praegune hüpe minevikust olevikku on olnud nii väike, kui suur peab siis meie järgmine arenguhüpe olema, et esmalt inimeste baasvajadused oleksid normaalselt kaetud ja selle juures ka mõni lisaväärtus.

Meile tuttav vesiklosett leiutati 1596. aastal, aga populaarseks sai ja kasutusele võeti see alles 1851, üle 250 aasta hiljem.²⁹ Me ei saa nii kaua oodata. Nii nagu Vana-Roomas, tuleb tualettide rajamisele läheneda süsteemselt, tualetid peavad saama linna infrastruktuuri osaks. Vaadates, kui kirglikult Tallinna vanalinna püüti moderniseerida ja talurahvast sõna otseses mõttes puhastada, ei saa latti alla lasta. Pealinna väärikus sõltub tegelikult ka tualettide olemasolust ja puhtusest. Mustus küll ei tapa enam sellisel määral nagu sajandeid tagasi, aga probleemid on õhus endiselt.

leiutatud 1596

sai populaarseks 1851

Illustratsioon 9. Vesikloseti leiutamine.

²⁹ R. Koolhaas et al., Toilet. Volume 11 of Elements of architecture. – Elements. Ed. J. Westcott. Venice: Marsilio, 2014, lk 3.

MÕJU

Avalike tualettide võrgustik on linnas kui nähtamatu, kuid eluliselt vajalik süsteem. Tualett, kui vaikne, turvaline ruum, annab võimaluse luua teadvustatud ruumikogemusi. Vaadates riiklikku tasandit, võimaldab avalike tualettide võrgustik muuta avaliku ruumi kultuuri ka üldisemas plaanis. Näeme, et inimesed ei oska linna kasutada selliselt nagu võiks, sest see ei ole saanud osaks meie kultuurist. Kultuuri tuleb kirjutada juurde julgus ruumi kasutada, arusaam, et avalik ruum - see on meie oma, meie kasutada, meie hoida, meie kujundada, meie lõhkuda ja meie parandada. Tualettide tugivõrgustik ärgitab inimesi rohkem linnas, õues, värskes õhus aega veetma ja liikuma, ehk isegi valima jalutuskäiku autosõidu asemel, sest selleks on tagatud elutähtsad funktsioonid. Minnes sügavamale võimaldab avalike tualettide võrgustik vaikselt lõhustada isegi tarbimiskultuuri. Lõpetades avalike tualettide paigutamise ainult kaubanduskeskustesse ja tanklatesse ning nende asetamine väliruumi, kutsub ka inimesed endaga kaasa.

Uutes suunistes Euroopa Liidu poolt on öeldud, et elukeskkonna kvaliteete tuleb tutvustada erinevates ühiskonna kihtides varakult. Just arhitektid on need vahendajad, kes suudavad vastavalt oma teadmistele ehitatud keskkonnada tutvustada ja kommunikeerida selle seoseid erinevate valdkondade vahel. Raporti tuum seisneb selles, et ehitatud keskkond peab kestma ja olema kättesaadav/kasulik võimalikult paljudele inimestele ehk kõigile ja nii kaua kui võimalik.³⁰ Tualeti potentsiaal ja selle mõju linnas on laiemad, kui arvata oskame. Need väikesed, sageli põlatud ja peidetud elemendid suudavad korda saata nii mõndagi erinevatel tasanditel.

Esiteks on seedimine paratamatu osa inimese elurütmist. Nii nagu vajame seda aeg-ajalt elamispinna tasandil, peaks see olema olemas ka linna tasandil. Hoonete puhul kehtib tava, et tualetid paigutatakse sissepääsude ja trepikodade lähedale. Linna kontekstis võiks siis mõelda, et ühistranspordi ning jalg- ja rattateed on kui linnaruumi trepikojad. Tualetid peaksid olema loomulik osa avalikust ruumist, nii nagu on pingid, bussipeatused, prügikastid, kohviamatomaadid, platsid, mänguväljakud ja kõikvõimalikud teed, tänavad. Toetavad funktsioonid peaksid olema kättesaadavad ja lähedal. Praegu on nii, et eakad planeerivad oma jalutuskäike vastavalt sellele, kus asuvad tasuta muuseumid, milles avalik tualett.³¹ Lisaks olukorrad, kus turist on rahakoti kaotanud, siis on võõras linnas väga keeruline hakkama saada, sest tasuta tualetid puuduvad ja peab täpselt teadma, kus need asuvad.³² Samuti liiguvad ringi *homo cappuchino*'d, inimesed, kes vaid kohvitops käes nina õue pistavad, et siis uus hankida.³³ Vahest läheksid inimesed ka teistel põhjustel õue liikuma, kui tagatud oleksid elutähtsad funktsioonid ja tualetivõrgustik oleks pidev, nii nagu kergliiklusteed või ühistranspordisüsteem. Kohv ju teadupärast kiirendab ainevahetust.

Väikesed sekkumised avaldavad sageli suuremat mõju, kui arvata oskame. 2025. aasta suvel toimus huvitav nähtus, kui Tammsaare pargi kõrvale puude alla paigaldati pingid ja valgustid. Noored hakkasid seal massiliselt aega veetma, sündmus kajastus meedias ja hoidis ka politseid tegevuses. Me räägime linna elutoast, aga mida see tegelikult tähendab? Mõnikord piisab vaid pingist ja lambist. Ja kas igas heas elutoas ei peaks olema ka “vajalik ruum” selle kõrval? Jah, Tammsaare pargis on see isegi olemas, aga kuidas on lood mujal?

³⁰ Towards a shared culture of architecture: investing in a high-quality living environment for everyone : report of the OMC (Open Method of Coordination) group of EU Member State experts, 2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. Kättesaadav: Kultuuriministeerium, https://kul.ee/sites/default/files/documents/2021-10/Aruanne_0.pdf (vaadatud 2. X 2025), lk 7–12.

³¹ M. Mutso, Margit Mutso arhitektuurikommentaari: inimlikus linnas saab kontvõõras ühegi pennita hakkama. – ERR 8. IX 2025, <https://kultuur.err.ee/1609793451/margit-mutso-arhitektuurikommentaari-inimlikus-linnas-saab-kontvõõras-uegi-pennita-hakkama> (vaadatud 26. XI 2025).

³² Samas.

³³ M. Krivý, L. Ma, The Limits of the Livable City: From Homo Sapiens to Homo Cappuccino. – The Avery Review, no. 30, 2018, <https://www.averyreview.com/issues/30/limits-of-the-livable-city> (vaadatud 26. XI 2025).

Meie riigi lähiajaloost on kohe võtta üks tualettidega seotud juhtum, mis ilmestab nende laiemat mõju. 1997. aastal andis Eesti president pressikonverentsi Tallinna lennujaama tualetist ja ütles, et nende kehv seisukord võib saada takistuseks potentsiaalsetele välisinvesteeringutele, kuna Jaapani ärimedhed on harjunud veidi teistsuguse olukorraga. Pärast seda lennujaama tualetid renoveeriti. Artiklis on öeldud, et teede- ja sideminister Raivo Vare kuulutas välja avaliku ehituskonkursi, millel osalemiseks peavad ehitusfirmad tasuma osavõtumaksu 1000 krooni ja kirjutama essee teemal “Euroopa tualetikultuurist ja selle arengust”.³⁴

Toonane peaminister Mart Siimann pidas tualettide renoveerimist valitsuse auküsimuseks.³⁵ Eestile on maine olnud alati tähtis, võitlus iseseisvuse eest on teinud kangeks ja uhkeks. Juba ligi 30 aastat tagasi tegeleti sama probleemiga, mis siiani on vaid osaliselt leevendust saanud.

Lennart Meri osutas avalikult probleemile, mis võinuks tugevasti mõjutada Eesti majandust. Kui selline “väike” asi suudab mõjutada terve riigi finantsilist seisut, siis on neid “häid kohti” tõsiselt alahinnatud. Tol ajal oli Eestile välisinvesteeringute saamine veel olulisem kui praegu, aga leian, et pingutused ei ole veel lõppenud. Igatsus pääseda põhjamaade klubisse, püüdlus jõuda kõikvõimalikes nimekirjades tippu, näitavad, et võidujooks ei ole läbi. Tuleb pingutada ka hea linnaruumi nimel.

Need samad Jaapani investorid, kes Merile oma tähelepanekud edastasid, teadsid, millest räägivad, sest just Jaapan on maailmas üks juhtivamaid riike avalike tualettide näol. Sealsed tualetid on kõrgel tasemel nii arhitektuuriselt, tehniliselt kui ka puhtuselt. Ainuüksi Tokyos elab üle 14 miljoni elaniku ja nemad suudavad oma tualette hoida, kuidas siis Eesti miljonirahvas saab alla jääda? Tarvis on tutvustada kvaliteetset toimivat ruumi, muuta see kättesaadavaks absoluutselt igaühele ja seeläbi hakata edendama nii tualeti- kui avaliku ruumi kultuuri, üks väljakäik korraga.

Jaapan

Wim Wendersi film “Täiuslikud päevad”³⁶ avab täiesti uue tasandi, kuidas linna kasutada. Peategelase elu kulgeb samas rütmis linnaga – see võiks olla ka meie puhul nii. Ma ei väida, et kõik peaksid ostma toitu automaadist ja pesema pesu pesumajas, kuid linnas on potentsiaali enamaks.

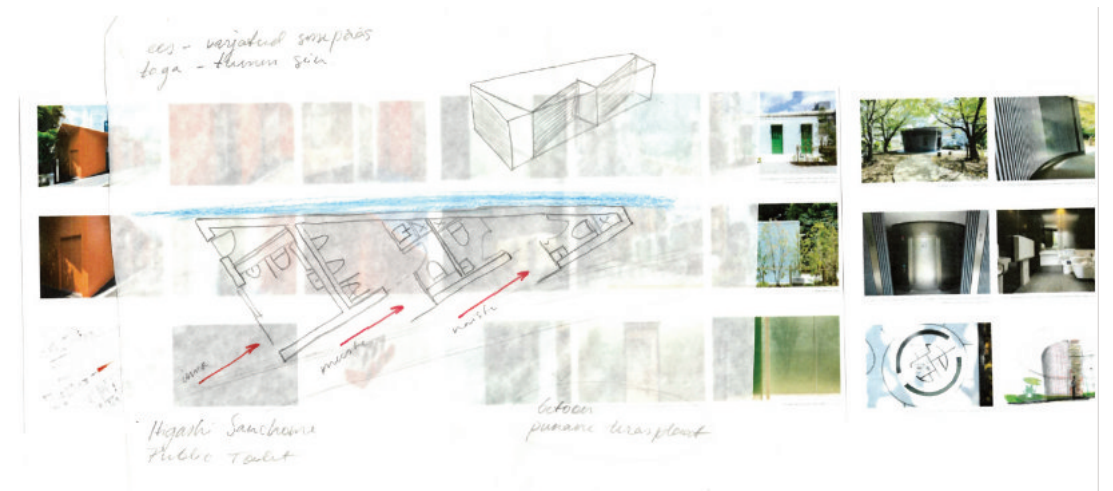
Avalikud tualetid Jaapanis on tähelepanuväärsed mitmel põhjusel. Arhitektid on sobitanud tualetid tihedalt konteksti, kas sulanduma või vastanduma. Suur rõhk on sisenemise ja väljumise teekonnal, mis paljudes kohtades on varjestatud või muul moel erilahendusega. Neil on kõigil omapärane vormikeel ja kõrgetasemelised tehnoloogilised lahendused. Linna initsiatiiv avalikud tualetid põlatud staatusest ülendada toimiva linnaruumi alustalaks on hästi õnnestunud. Projekti veebilehel kirjutatakse selle kohta nii:

*Jaapan on tuntud kui üks maailma puhtamaid riike ja isegi avalikes tualettruumides on kõrgemad hügieenistandardid kui suures osas ülejäänud maailmas. Avalike tualettruumide kasutamine Jaapanis on aga piiratud eelarvamuste tõttu, et need on pimedad, räpased, haisvad ja hirmutavad. Koostöös Shibuya linnavalitsusega on THE TOKYO TOILET projekti raames renoveeritud Shibuyas 17 avalikku tualetti, et muuta need ligipääsetavaks kõigile, olenemata soost, vanusest või puudest. Tualetid projekteerisid 16 ülemaailmselt tunnustatud arhitekti ja disainerit, kes kasutavad oma disaini- ja loomingulisi oskusi sotsiaalsete probleemide lahendamiseks. 17. tualettruum valmis ja avati avalikkusele 2023. aasta märtsis.*³⁷

Suur argument, miks sealne süsteem toimib, on see, et hooldus on algusest peale olnud projekti tähtis osa. Avalike tualettide suurim tuleproov on aeg. Mugavale kasutajakogemusele, läbi puhastamise ja hooldamise, pandi sama suur rõhk, kui silmapaistvate ehitiste projekteerimisele. Nippon Foundation, Shibuya linnavalitsus ja Shibuya turismiühing on loonud ühise meeskonna, kellel on kindel struktuur ja graafik erinevateks töödeks. Lisaks toimuvad regulaarsed ülevaatused professionaalide poolt.³⁸

Veel on tualettides arvestatud kõikvõimalike lisavajadustega. Olgu kasutajateks lapsed, eakad, lapsevanemad või muu kasutajagrupp, kõigile on mõeldud. Tualettide seintelt leiab erineva kõrgusega käsipuid, üksikkabiinides on olemas lapsetool või mähkimisalus, ruumides on mitu kraani, kõik teekonnad ja pöörderaadiused on arvesse võetud, et külastus oleks võimalikult ligipääsetav ja sujuv.³⁹

Jaapani näide ei ole ülekantav üks-ühele, kuid näitab, et avalike tualettide käsitlemine infrastruktuuri ja kultuurilise objektina samaaegselt on võimalik. Leslie Kern rääkis oma loengus sellest, et kui linnad ei arvesta suure osa nende elanikega ja nende probleemidega ei tegeleta aktiivselt, siis võib juhtuda, et samu probleeme taastoodetakse uuesti ja uuesti.⁴⁰ Niisamuti Jos Boys, kes vaatab ligipääsetavust väga avatud meelega ning näeb, et kõigiga arvestamine on hoopis head disaini stimuleeriv väljakutse, mitte piirangute kogum.⁴¹

Illustratsioon 10. Tokyo tualetid.

³⁷ The Tokyo Toilet. – The Nippon Foundation, <https://en.nippon-foundation.or.jp/what/projects/communities/thetokyotoilet> (vaadatud 27. III 2026).

³⁸ Maintenance. – The Tokyo Toilet, <https://tokyotoilet.jp/en/> (vaadatud 27. III 2026).

³⁹ T. Okano, S. Nagare, The Tokyo Toilet. Eds. M. Matsue, Y. Kitamoto. Japan: TOTO, 2023, lk 107–110.

⁴⁰ L. Kern, Towards a Feminist City, Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonna avatud loeng, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 16. X 2025. Videosalvestus 1 t 11 min 21 sek. Kättesaadav: <https://www.avatudloengud.ee/2025/09/04/leslie-kern/> (vaadatud 18. IV 2026).

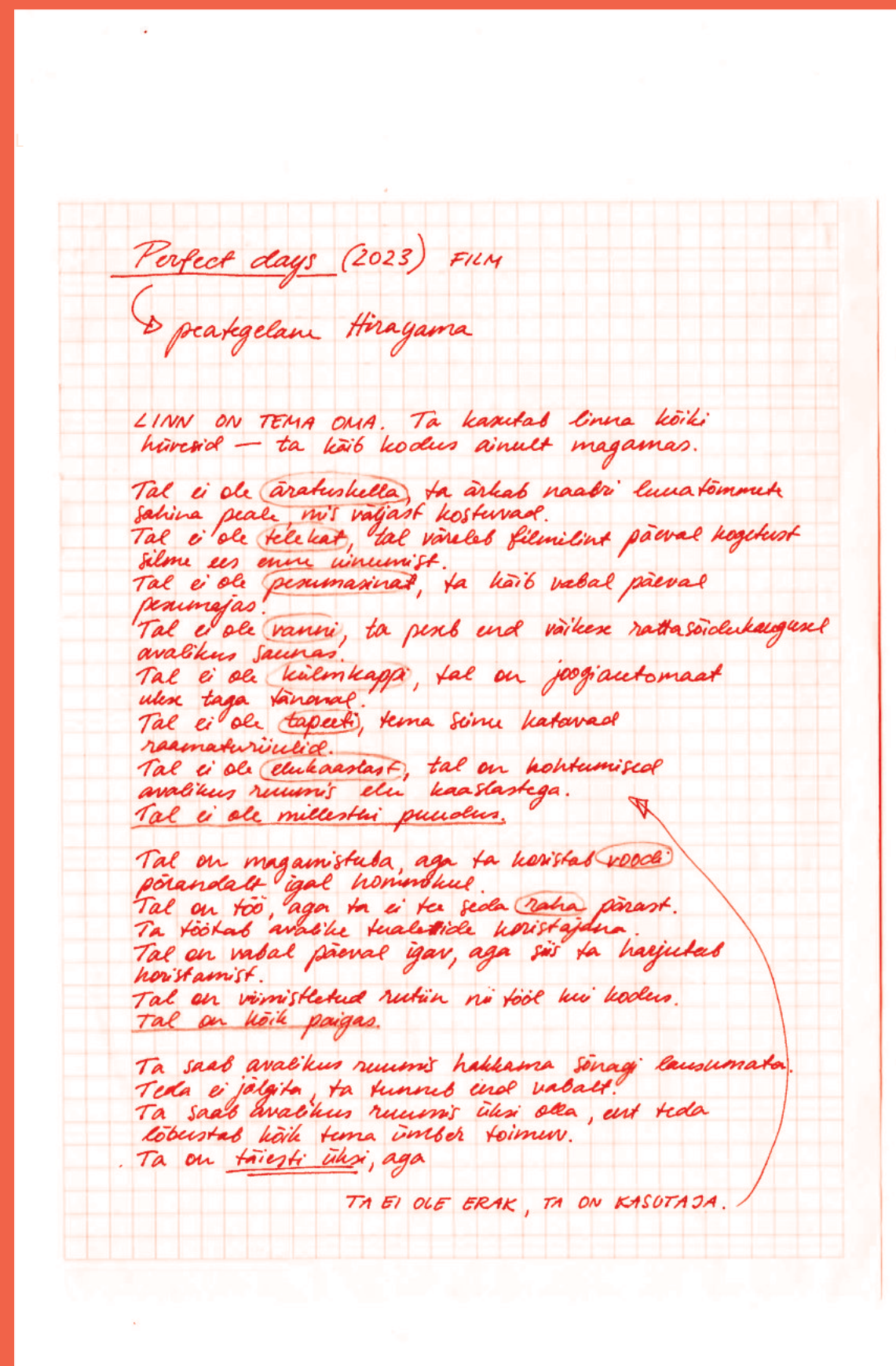
⁴¹ J. Boys, Doing Disability Differently in Architecture, Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonna avatud loeng, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 26. III 2026. Videosalvestus 1 t 21 min 18 sek. Kättesaadav: <https://www.avatudloengud.ee/2026/02/05/jos-boys/> (vaadatud 18. IV 2026).

³⁴ Tallinna lennujaam saab endale eurokäimla. — Äripäev, nr 60, 1. IV 1997, <https://dea.digar.ee/?a=d&d=aripaev19970401&e=-----en-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 27. XI 2025).

³⁵ Samas.

³⁶ PERFECT DAYS Official Movie Site. – PERFECT DAYS, <https://www.perfectdays-movie.jp/en/> (vaadatud 22. XII 2025).

MULJED W. WENDERSI FILMIST "TÄIUSLIKUD PÄEVAD"

Illustratsioon 11. Alternatiivne eluviis.

TULEVIK

Tallinn 2035 Arengustrateegia

Tallinna strateegia 2035. aastaks maalib ilusa pildi lokaalset loodusest, sõbralikest suhetest ja tervislikust eluviisist.

Tallinna elukeskkond toetab inimeste head tervist. Värskes õhus liikuda ja aega veeta on meeldiv hoolimata sellest, milline ilm parajasti on. Suurem osa inimesi liigub Tallinna regioonis kiire ja kättesaadava ühistranspordiga, rattaga või jalgsi. Liikuvus on muutunud kasutajasõbralikuks teenuseks, mis võimaldab mugavalt ja säästlikult kombineerida erinevaid liikumisviise. Atraktiivsed ühissõidukid ja ilmastikukindlad ootepaviljonid on hea linnaruumi loomulik osa. Tallinnas saavad kõrvalise abita liikuda nii koolilapsed kui ka eakad, nii ratastooli, lapsekäru kui ka juhtkoeraga liikujad. Ka linnaregionis on kiired ühistranspordiühendused ja inimesed kasutavad neid aina rohkem. Autoliiklust on oluliselt vähem, see saastab vähem ning on rahulik ja ummikuteta.⁴²

Kahjuks on kogu strateegias vaid poole sõnaga mainitud, et paigaldatakse juurde mõned tualetid. Jääb mulje, et teema on endiselt tabu ja selle tähtsus väike. Liikumisvõimalused ja ühistranspordivõrgustik võivad ju suurepäraselt olla, aga kui hädaga kuhugi minna ei ole, siis jääb igasugune liikumine kohe katki. Inimesed on aheldatud siseruumidesse, sest väliruumis on unustatud ja vaiba alla lükatud oluline element. Ilma selle tugistruktuurita ei saa rääkida vaba liikumist toetavast elukeskkonnast.

Ühistranspordivõrgu ümberkujundmine

Tallinnal on tegelikult juba olemas põhjalik liikuvuse mudeldamise analüüs, mis pakub välja ühistranspordivõrgu ümberkujundamise erineva funktsiooniga ümberistumise sõlmpunktideks. Süsteem jaguneb väikese intervalli sõlmpunktideks, kus kohtub palju erinevaid liine ja lõppsõlmpunktideks, kus on lisaks peatusele ka mingi sihtkoht, näiteks kaubanduskeskus. Üheks suureks eesmärgiks on vähendada Viru keskuse tähtsust ja hajutada tugiliinid erinevate piirkondade peale laiali.⁴³ Kui inimesed saavad olema linnas hajutatud, siis järelkult on ka nende vajadused hajutatud. Kuna kõigis lõppsõlmpunktides on toetav lisafunktsioon koos avaliku tualetiga olemas, siis olen projektiga keskendunud just nendele väikese intervalli sõlmpunktidele. Kohad, kus inimesed vahetavad ühistranspordiliine, ootavad bussi või trammi, on tähtis osa linnaelaniku igapäevasest teekonnast. Kui vanasti olid iga raudteejaama tüüpprojekt vältimatuks osaks käimlad⁴⁴, siis miks peaks praegune ühistranspordi ja tualettide kooskõla erinema. Balti jaama tualett on hetkel ligipääsetav Burger King'ist saadud ligipääsu kaudu, rongide tualetid on lõpppeatustes suletud (alates sellele eelnevast peatusest).

⁴² Terve Tallinn liigub. – Tallinn 2035 Arengustrateegia, <https://strateegia.tallinn.ee/terve-tallinn-liigub/> (vaadatud 27. III 2026).

⁴³ T. Haapamäki, R. Kalvo et al, Tallinna regiooni liikuvuse mudeldamine. Tellija Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Rahandusministeerium. Kättesaadav: Kliimaministeerium, Transpordi ja liikuvuse valdkonna analüüsid ja uuringud, https://transpordiamet.ee/sites/default/files/documents/2022-02/Tallinna%20regiooni%20liikuvuse%20mudeldamine_20210705E.pdf (vaadatud 12. I 2026), lk 46.

⁴⁴ M. Kalm, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

Avalik ruum - vajalik ruum

Mõistel “avalik ruum” ei ole ühest selgitust ja selle laiem tähendus on subjektiivne. Igal subjektil on oma arusaam selle koostisest, kasutusest ja tekkimisest.⁴⁵ Eesti mõistes võiks öelda, et avalik ruum sai alguse talurahva ühisest heinateost ja saunakultuurist, aga tänapäevane definitsioon oma väljakute, kohvikute ja ostukeskustega ei ole just väga pika ajalooga. Vaadates Tallinna püüdlust olla maailmalinn või vähemasti Euroopalik linn, selgub, et tahe olla kellegi teise moodi, on toonud kaasa selle, et meie oma nägu on jäänud tahaplaanile. Inimesed ei oska kaasa minna uute funktsioonidega, ettekirjutatud käitumismustritega, ega kelleltki teiselt üle võetud kultuuriga. Nad ei oska avalikku ruumi kasutada, seega tuleb neid õpetada, muuta ruum loetavaks ja näidata eeskuju.

Ruumisemiootika käsitleb ruumide tähendust, kujutamist ja ruumiloomist. See on semiootika haru, mis uurib kommunikatsiooni ruumilist vormi.⁴⁶ Ruumisemiootik Tiit Remm näeb suurt potentsiaali ruumisemiootikal just linnaplaneeringulistes otsustes.⁴⁷ Ruumist saab mõelda kui füüsilisest paigast, aga iga päev räägime ka kultuuriruumist, keeleruumist, mõtteruumist. Need kõik on moel või teisel seotud alati ka sellesama füüsilise poolega. Avalikku ruumi ei saa vaadata lahus kultuurist, tavadest või kohalikkusest. Saame analüüsida vajadusi, kaardistada nähtuseid, aga juurde tuleb liita ruumi tähendus, mõju, loetavus ja võtta arvesse kultuuri ruumi sees ja ümber.

Meil on olnud üle-eestiline suur edasimineku linnaväljakute puhul. Nüüdseks on lõppenud missiooniprogramm „Hea avalik ruum“, mis tegeles Eesti väikelinnade esinduslike keskmete uuendamisega.⁴⁸ Lahendused on omanäolised ja kujundavad kindlasti linna identiteeti, toimivad funktsionaalselt ning ühtlustavad üldist pilti. Siiski on neil üks suur probleem, nendes ei olnud ette nähtud lisaks heale avalikule ruumile, head vajalikku ruumi — tualetti.

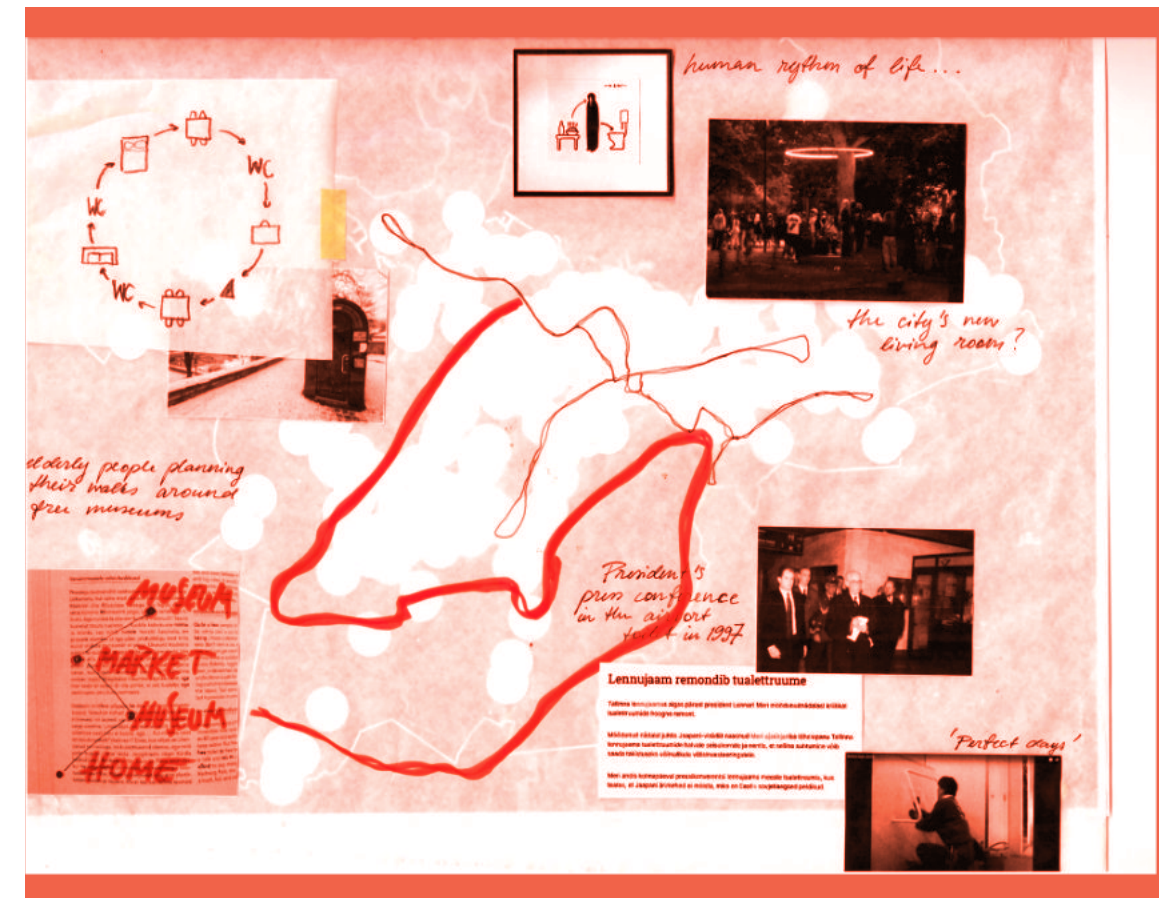
Tualett avalikus ruumis on ka selle poolest huvitav ja vastuoluline nähtus, et sellest saab ühekorraga kõige avalikum ja kõige privaatsem ruum. See peab olema väljast hästi märgatav, aga sees olles peab olema turvaline ja kõikide pilkude eest kaitstud. Sees ja väljas on kui kaks erinevat maailma. Tänapäeval on tualetile omaseks saanud veel sellised rollid nagu üksi olemise koht, sotsiaalse patarei laadimispunkt, paik hingetõmbamiseks või puhkamiseks. Inglise keeles ongi tualeti kohta kasutusel mõiste *restroom*. Väline maailm, mis on täis nii füüsilist kui informativset müra, ajab hulluks ning iga natukese aja tagant vajame paika rahunemiseks. Selleks on saanud korporatiivses keskkonnas tualetid. Linnalises tähenduses teeksid nad arvatavasti sedasama, kui seisukord seda vähegi enam lubaks.

Üks õudne avalik tualett suudab juba ainult psühholoogilisel tasandil, rääkimata muudest faktoritest, teha tühjaks terve hea idee kaasaegseid mänguväljakuid ja pinke. Probleem on ka avaliku ruumi kasutamise kultuuriga, nimelt seda ei osata. Kuna avaliku ruumi võtted on mujalt maailmast üle võetud, siis ei ole see saanud osaks meie kultuurist, seda ei osata hinnata. Mõtlen, et kui 200 esimest tualetti on järgmiseks hommikuks mõlki taotud, siis äkki 201. jääb püsti? Avaliku ruumi kultuuri tuleb kirjutada juurde julgus ruumi kasutada, arusaam, et avalik ruum - see on meie oma, meie kasutada, meie hoida, meie kujundada, meie lõhkuda ja meie parandada. Olukord ei parane seni, kuni süsteemis ei toimu muutus. Disain üksi ei

muuda kultuuri, aga koos võrgustiku tihendamise ja teema üldise normaliseerimisega annab see vajaliku tõuke.

Kuhu edasi?

Tualettide vähesuse tõttu oleme harjunud erinevate piirangutega igapäevaelus, mis on muutunud nii tavaliseks, et isegi ei mõtle nende peale. Sellisteks harjumusteks on näiteks autoga uksest ukseni või jalutuskäiguks kergliiklustee juurde sõitmine. Lastel on õues mängimiseks ajaline piirang, kodu lähedal olles peab vahepeal toas ära käima, kaugemal aga mänguplatsilt hoopis minema kiirustama. Täiskasvanud käivad aina kodu ja töökoha vahet, liikumiseks pole aega või toimub ka see siseruumides ning raha eest, kui fitnessklubisid ning nende kettide laienemist silmaspidada. Eakate trajektoovid on piiratud, minna saab nii kaugele kuni põis kannatab, ja sellega on lühenenud ka iseseisev hakkamasaamine. Teame kõik väga hästi, et liikumine on tervisliku elu tähtis osa. Miks linna infrastruktuur seda siis ei toeta, kuigi väidetakse, et seda tehakse⁴⁹? Võrgustiku tihendamine vabastab elanikud linnas liikumiseks ja pikendab sellega tervena elada jäänud aastaid.

Illustratsioon 12. Tualeti laiem mõju.

⁴⁵ A. Roose, H. Sooväli-Sepping, A. Müüripeal, Avaliku ruumi mõiste areng ja tähendusväljad. – Keel ja Kirjandus 2020, <https://www.keeljakirjandus.ee/ee/archives/26780> (vaadatud 16. IX 2026), lk 678.

⁴⁶ Ruumisemiootika. – Vikipeedia, <https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Ruumisemiootika&oldid=5464736> (vaadatud 10. X 2025).

⁴⁷ S. Opermann, Tiit Remm: ruumisemiootika võiks saada osaks linnaplaneerimisest. – ERR 31. X 2015, <https://novaator.err.ee/257921/tiit-remm-ruumisemiootika-voiks-saada-osaks-linnaplaneerimisest> (vaadatud 22. X 2025).

⁴⁸ Programm 'Hea avalik ruum'. – Eesti Arhitektide Liit, <https://arhliit.ee/ev100-juubeli-programm-hea-avalik-ruum/> (vaadatud 22. XII 2025).

⁴⁹ Terve Tallinn liigub. – Tallinn 2035 Arengustrateegia, <https://strateegia.tallinn.ee/terve-tallinn-liigub/> (vaadatud 27. III 2026).

ETTEPANEK

POEETILIS-HÜGIEENILINE LINN

Esmapilgul võib tunduda, et missugune seos saab üldse poeesia ja hügieeni vahel olla. Vaatlen neid sõnu laiemas tähenduses, et mängida nende veidi vastandliku duaalsusega. Pakun välja alternatiivse tuleviku, kus linnaelanikule on tagatud uitamisvabadus ja võimalus linna ennast ning selle võlusid märgata ja kogeda, ilma et peaks muretsema, kuidas igapäevased rutiinid saaksid jätkuda. Linn peab toetama inimest igas aspektis, toidu saab küll kätte, mõne joogikraani leiab ehk ka, aga muude vajaduste korral tuleb endiselt tagasi koju minna või raha maksta. Mis saab neist inimestest, kellel ei olegi kodu, kuhu minna või kes ei pääse ligi astmete rägaistike vahele peidetud tugipunktidele?

hügieen <hügi|`een -eeni -`eeni 22e s> (kr *hygieinē (technē)*) • med tervishoiuõpetus, profülaktilise arstiteaduse osa, mis käsitleb inimese tervist mõjustavaid tegureid ja abinõusid haiguste ärahoidmiseks; vastavate meetmete kogum, tervishoid⁵⁰

Minnes sõna algupära ehk kreeka keele juurde, näeme, et hügieen on seoses sõnaga technē. Teisisõnu võiks öelda, et see on tervis(likkus)e kunst⁵¹. Hügieen, mis on samal ajal nii teadus kui oskus. See sõna sisuliselt oma igapäevases tähenduses seostub rutiiniga. Aegade jooksul on see sisenenud meie harjumuste tsüklitesse, mis korduvad nii ühe päeva kui kogu elu jooksul aina uuesti ja uuesti. Tänapäeval on see nii lahutamatu ja elementaarne osa inimeseks olemisest, et tegelikult me ei mõtlegi selle peale. Vanemad õpetavad lapsi maast madalast tervist hoidma ja nii see kestab põlvest põlve. Siiski tahaksin tähelepanu juhtida selle sõna tähendusele. Öeldes, et miski on hügieeniline, ei ole see pelgalt hammastepesu või puhtad sokid, vaid ka üldine tervise hoidmise kunst. Võibolla linna kujundades ei ole esimene mõte, et teeks õige hügieenilise linna, siiski on see aspekt, millega tuleks teadvustatumalt arvestada. Juba praegu rõhutatakse teatud aspekte, mis kõik on tervist hoidvad, nagu näiteks madal müratase, värske õhk ja liikumine. Lisades sellele tualettide olemasolu, puhta vee ja pesemisvõimaluste tagamise, ning nende piisava tiheduse linna kohta, muutubki linn hügieenilisemaks ehk tervist hoidvamaks. Tervis on ikkagi inimese kalleim vara.

poeesia <po`eesia 1 s> (kr *poiēsis*) • kirj luule, luulekunst, loov kirjanduslik kunst; eriti värsivormiline, seotud kõnes luule, vastand proosa; piltl luulelisus, luuleline võlu⁵²

Selle sõna tähendust avades ei taha ma rääkida otseselt luulest, kuigi ka luules on oluline rütm ja teatav kordus, vaid minna samuti selle sõna kreekakeelse vaste juurde. Sõna poiēsis tuleneb sõnast poiēō ja tähendab midagi looma, esile tooma, vahendama, kommunikeerima, lahendama, jälgima, koguma.⁵³ Seega võib öelda, et **poeesia ilmutab midagi, mida veel olemas ei ole**. Nii nagu eesti keele käänetes on kümnendaks “saav”, meenutab see poeesia tegelikku tähendust. Otsisin aasta aega taga poeesiat ning seda, kuidas saaks seda ise esile manada. Lõpuks mõistsin, et poeesia ise on see, mis midagi ilmutab või ära varjutab, esile toob või kinni katab. Poeesia on oma olemuselt allumatu, näitab ennast vaid tegemise käigus. Nii nagu arhitektuuri ei sünni tühja koha pealt, vaid tuleb hakata otsast lahendama, visioone paberile panema. Jällegi meenutan, et jutt ei ole pelgalt luuletustest. Selleks, et poeesia saaks tulla, peab pragmaatika olema lahendatud.

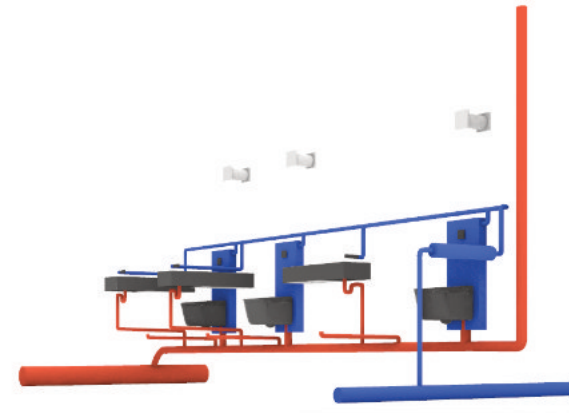
⁵⁰ Hügieen. – E-keelenõu, <https://kn.eki.ee/?Q=h%C3%BCgieen> (vaadatud 13. IV 2026).

⁵¹ Hygiene. – Wiktionary, the Free Dictionary, <https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=hygiene&oldid=89275991> (20. I 2026).

⁵² Poeesia. – E-keelenõu, <https://kn.eki.ee/?Q=poeesia> (vaadatud 13. IV 2026).

⁵³ Ποιέω. – Wiktionary, the Free Dictionary, https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AD%CF%89&oldid=88880185#Ancient_Greek (27. XII 2025).

Ka torude projekteerimises võib leida poeesiat, nii nagu on seda näha Pariisis asetseva Pompidou keskuse pealt. Üleüldse tundub, et arhitektid näevad võlu pragmaatilisuse ja kunstilisuse kahekõnes. Arhitekt tarbib ruumi teisiti kui tavainimene. Muu hulgas läheneb ta asjale nii hariduslikult kui kehaliselt. Ühest küljest oskab õpetatud arhitekt hinnata materjali, akustikat, inseneeriat, valgust ja mida kõike veel. Teiselt poolt mõtteline luba kõikjale piiluda, komistada, ronida ja hüpata, võimaldab erinevaid kehalisi ruumi kogemusi. Arhitektil võib kergesti tekkida “mänguväljaku efekt” – ta vaimustub nähtust nagu lapsed, kelle kujutluses harilik puuonn võib muutuda völlumaailma värvikirevaks lossiks. Teisisõnu arhitekt, nähes hoonet, pilu, pragu või valguse langemist, tahab kohe seda lähemalt kogeda, turnida, piiluda, kiikuda ja liugu lasta. Sellise hetke tekkimiseks võib olla midagi väga väikest või lihtsalt ootamatut. Kuidas pakkuda sellise kogemuse teket ka mitte-arhitektile? Kuidas arhitekt maailma näeb?

Illustratsioon 13. Projekti torustik.

Illustratsioon 14. Linnapoesia.

Uitamisvabadus

Arhitektide üks tähtsamaid töövahendeid on uitamine. Läbides füüsiliselt vahemaid ja vaadeldes nurgataguseid, kogeme palju rohkem kui ainult kaarte ja pilte vaadates. Linnaplaneerijad ja urbanistid kasutavad erinevaid meetodeid, et linna erinevaid piirkondi lähemalt tajuda, näiteks jalutatakse sihitult, istutatakse ühe koha peal, liigutakse intuiitiivselt ja jäädvustatakse kogetu nimekirjade, skitside ja mõttekaartidena.⁵⁴ Pakkudes uitamisvabadust igapäevale ja tagades seejuures baasvajaduste kaetuse, suurendame võimalust linnapoesia kogemiseks. See ei ole miski, mida saab füüsiliselt eksponeerida, see on igapäevase jaoks erinev ja seda peab lihtsalt tabama märgata. Eelduseks on vaba kulgemine ja avatud meel.

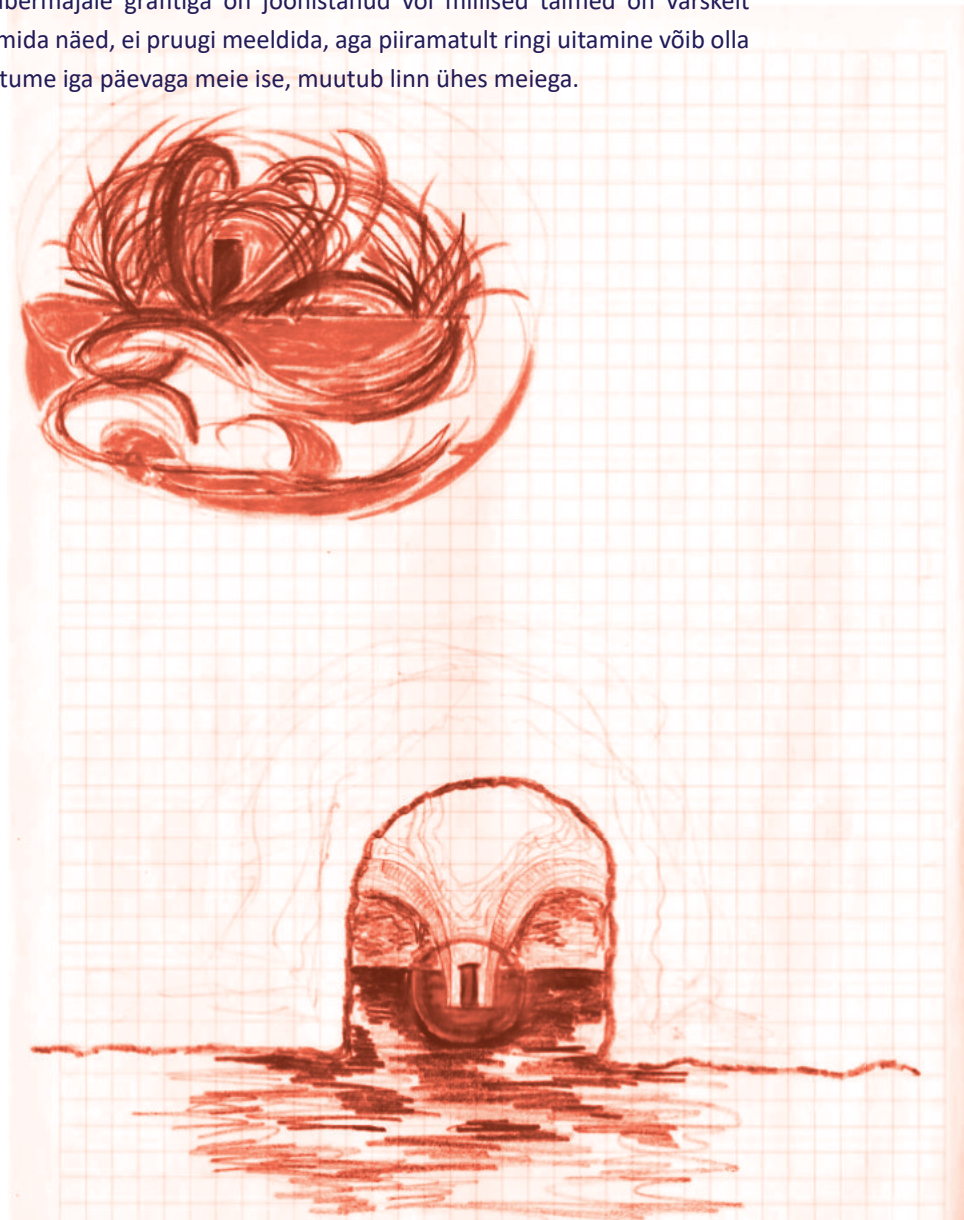
Sellist uitamist on tegelikult harrastatud juba varem. 1672. aastal avati Pariisis esimene kohvik, nende arv kasvas kiiresti, ulatudes 1710. aastaks pealinnas umbes 300-ni 1960. aastaks oli Prantsusmaal ligikaudu 200 000 kohvikut.⁵⁵ Nii sai pariisi avalik ruum uue suuna ja koguti kõvasti tuntust. Siis hakkas levima ka selline tegevus nagu flanöörimine. Flanöör (*flâneur*) on prantsuskeelne mõiste, mille tõi 19. sajandil kasutusse luuletaja Charles Baudelaire, kirjeldamaks inimest, kes uitab läbi linnamaastike ja jälgib ümbritsevat elu. Termin tuleneb sõnast, mis tähendab jalutamist või ringi hulkumist, ning kujunes välja 19. sajandi keskpaiga Pariisis, levides hiljem ka teistesse Euroopa linnadesse, näiteks Berliini. Flanööri peetakse eelkõige linnaelu vaatlejaks – inimeseks, kes liigub linnas ringi, jälgib toimuvat, kuid ei sekku

⁵⁴ B. Bajkovski, J. B. Frias et al., REPOSITORY. 49 Methods and Assignments for Writing Urban Places, Eds. C. Machado e Moura, D. M. Bernal, et al. Rotterdam: nai010 Publishers, 2023, lk 212–213.

⁵⁵ P. Rahm Natural History of Architecture. How Climate, Epidemics and Energy Have Shaped Our Cities and Buildings. Pavillon de l'Arsenal, 2021. Kättesaadav: https://www.pavillon-arsenal.com/data/expositions_fbcdd/fiche/10633/english-dp_671e9.pdf (vaadatud 13. IV 2026), lk 12–13.

sellesse otseselt. Selline kõrvaline positsioon võimaldas tal kogeda ja analüüsida linnaelu distantsilt. Kuigi flanöör oli pealtvaataja rollis, väärtustas ta oma individuaalsust ning väljendas seda sageli silmatorkava stiili kaudu. Sageli olid flanöörid ka kunstnikud ja kirjanikud, kes ammutasid oma loominguks inspiratsiooni linnavaatlustest. Lisaks avaldas see hiljem mõju muudele kunstiliikumistele, näiteks arenes sealt tänavafotograafia.⁵⁶

Just läbi fotograafia avaneb võimalus piiluda arhitekti omailma⁵⁷, mis nii sageli kättesaamatuks jääb. Inimestena oleme me erinevatesse valdkondadesse nii ära jaotatud ja juba varases eluetapis spetsialiseerunud, et suur osa maailmast jääb varju oma ilus ja võlus, kõigesse lihtsalt ei saa ise süvitsi minna. Eesti arhitektide seas leidub aga mitu fotograafi, kelle fotode läbi saab kogeda nende avastatud linnapoeesiat. Vaadates neid teoseid tekib kikk ka ise nurgataguseid mööda hiilida või promenaadil patseerida. Siseturism võib alata näiteks Munamäelt, aga see võib ka alata sinu kodutänavalt. Kas oled tähele pannud, mida keegi su naabermajale grafitiga on joonistanud või millised taimed on värskelt renoveeritud parki istutatud? Kõik, mida näed, ei pruugi meeldida, aga piiramatult ringi uitamine võib olla põnev ja elamusi täis. Nii nagu muutume iga päevaga meie ise, muutub linn ühes meiega.

Illustratsioon 15. Linnapoeesia.

⁵⁶ What Is a Flâneur?. – A Guide to Art Terminology, <https://avantarte.com/glossary/flaneur> (vaadatud 16. IV 2026).

⁵⁷ J. von Uexküll et al., Omailmad. – Eesti mõttelugu 105. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 80.

POEEM “PROJEKT” CHARLES BAUDELAIRE, 1869

Jalutades avaras üksildases pargis, mõtles ta endamisi: „Kui kaunis ta küll välja näeks, keerukas ja uhkes õukonnarõivas, laskudes kauni õhtu atmosfääris palee marmortreppidelt alla, vaadates laiu muruplatse ja purskkaevusid! Sest loomult on tal printsessi hõng.“

Hiljem, ühel tänaval kõndides, peatus ta gravüüre müüva poe ees ja leidnud ühest karbist troopilist maastikku kujutava pildi, ütles ta endamisi: „Ei! Ma ei tahaks tema kallist elu palees jagada. Vaevalt tunneksime end seal koduselt. Pealegi ei jätaks need kullaga kaunistatud seinad ruumi tema kujutise riputamiseks; nendes pidulikes galeriides pole ühtegi privaatset nurka.“ „On selge, et see maastik on koht, kus peaksin elama, et oma eluunistust ellu viia.“

Ja gravüüri detaile visuaalselt analüüsides jätkas ta mõtlikult: „Mere ääres, kena puidust onn, ümbritsetud kõigi nende eksootiliste hõõguvate puudega, mille nimed ma unustan... joovastav, määratlematu lõhn õhus... onn, mis on täis võimsat roosi ja muskuse lõhna... kaugemal, meie väikese valduse taga, mastiotsad, mida laine kõigutab... meie ümber, roosade valgustatud ja ruloodega hämardatud toa taga, mis on kaunistatud värskete vaipade ja joovastavate lilledega, haruldaste Portugali rokokoo-istmetega, mis on valmistatud raskest ja tumedast puidust (kus ta puhkas rahulikult, tuule käes lehvitatuna, suitsetades maheda opiaadiga segatud tubakat!), veranda taga, valgusest joobunud lindude laul ja väikeste mustade tüdrukute jutuvada... ja öösel, minu unenägude saatel, puude kaeblik muusikaline sosin, melanhoolsed kasuariinid!“ Jah, tõesti, seal on see paik, mida otsisin. Mis mul paleedega pistmist on?“

Edasi, mööda laia alleed kõndides, sattus ta korraliku välimusega kõrtsi otsa, kus kaks naeratavat nägu kumerdusid välja värviliste India kardinatega valgustatud aknast, ja ta ütles endale kohe: „Mu vaim peab olema tõeline hulkur, et otsida nii kaugelt seda, mis on mulle nii lähedal. Nauding ja õnn leitakse esimesest ettejuhtuvast kõrtsist, juhuse kõrtsist, mis on nii viljakas ja rõõmus. Suur kamin, uhked fajanssnõud, rahuldav õhtusöök, pudel toorest veini ja kaheinimesevoodi mõnevõrra karedate, ehk siiski värskete linadega; mis oleks parem?“

Ja üksi koju naastes, sel tunnil, mil Tarkuse nõuandeid enam välise elu sumin ei summuta, ütles ta endale: „Mul oli täna unes kolm eluaset, milles ma tundsin võrdselt rõõmu. Miks sundida oma keha oma elukohta vahetama, kui mu hing nii väledalt rändab?“ Ja miks projekti ellu viia, kui juba ainuüksi selle väljamõtlemine pakub piisavalt naudingut?“⁵⁸

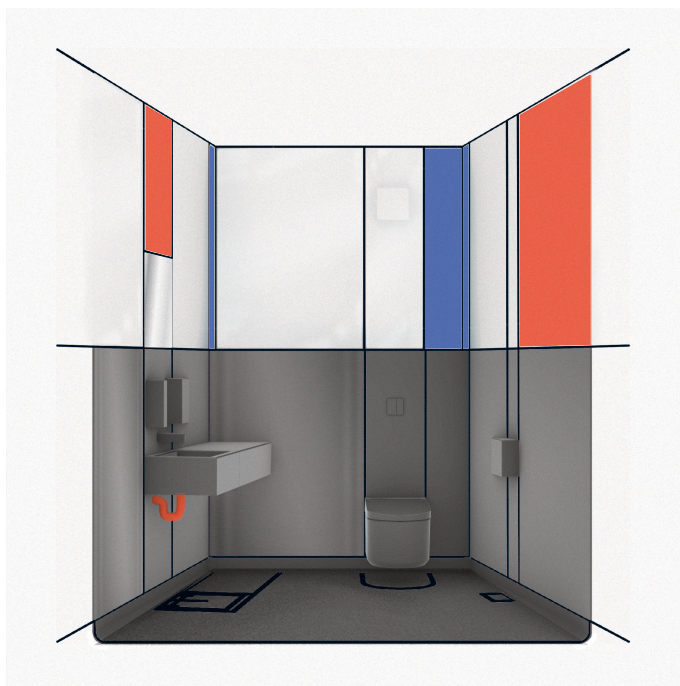
Illustratsioon 16. Uitaja.

⁵⁸ Charles Baudelaire Le Spleen de Paris. – Poetry in Translation, https://www.poetryintranslation.com/PITBR/French/BaudelaireSpleen.php#anchor_Toc160624538 (vaadatud 13. IV 2026).

PROJEKT

Pakun välja 20 uut asukohta avalike tualettide paigutamiseks, millest konkreetsemalt läbi lahendan viis näiteprojekti. Linnaskaalal olen valinud asukohad peamiselt kaardistamisel tekkinud lünkade, kergliiklus- ja trammiteede ning ühistranspordi sõlmpunktide paiknemise järgi. Kuna Tallinna linn keskendub pigem turistide vajadustele⁵⁹, siis juhin läbi selle, nagu varem tekstis mainitud, tähelepanu linna enda elanike vajadustele ning nende liikumisviiside toetamisele. Näiteasukohtadeks olen võtnud kaks suuremat ühistranspordi sõlmpunkti, Maleva ja Kosmose peatused, kus kohtuvad tihedalt paljud erinevad liinid, aga praegu ei asu seal kummaski tualetti. Kõrgepinge tänava jalg- ja rattateel toimub samuti tihe liikumine, sest siht ühendab Põhja-Tallinnat Kadaka ja Väike-Õismäe piirkonnaga, aga tualett puudub. Kalamaja kalmistupark on populaarne lastega perede hulgas ning erinevad väikevormid, näiteks raamatugaraaž ja jäätisekiosk, viitavad aktiivsele kasutusele, parkla nurgas asub plastiktualett. Viimane projekti asukoht on Reidi tee, seal jalutatakse aastaringselt merepromenaadil ja samas on see ka bussiga liiklejate jaoks oluline ümberistumise punkt, tualetid paiknevad seal aga liiga hõredalt.

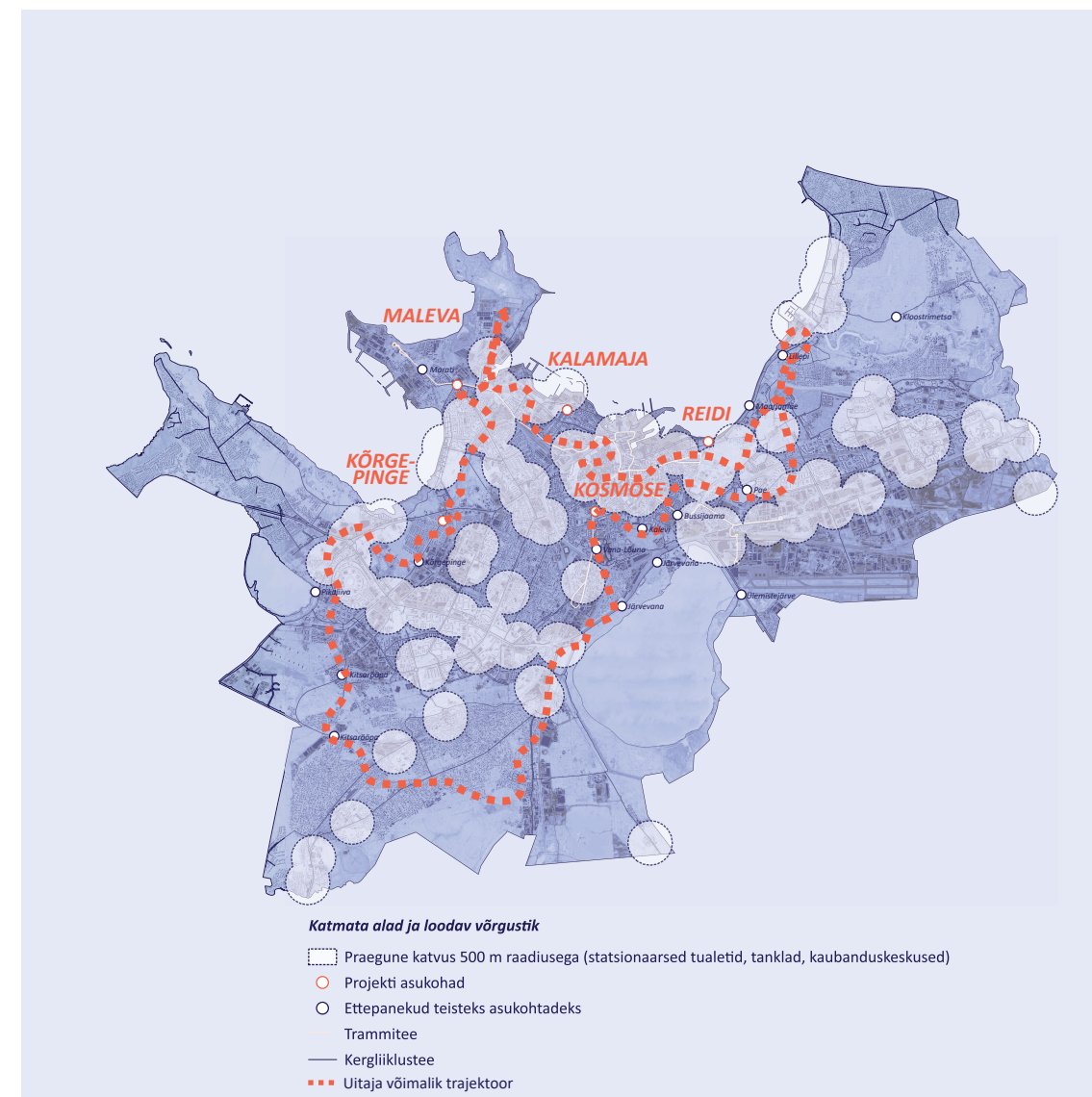
Näiteprojektid on küll asukohapõhiselt veidi erineva vormiga, ent järgivad kõik sama toimivusloogikat. Tegeletud on nii tualeti hoone(te) endaga kui vahetult ümbritseva alaga. Iga asukoht on varustatud vähemalt ühe ligipääsetavuse nõuetele⁶⁰ vastava tualettruumiga ning lisaks on arvestatud võimalikult paljude teiste kasutajagruppidega, näiteks lapsevanemad, jalgratturid ja eakad, kelle kasutuskogemust on erinevate võtetega ja vahenditega hõlbustatud. Kõik tualetid ühenduvad linna trassidega ja arvestatud on vee, kanalisatsiooni ja elektri liitumisega ning ventilatsiooniga. Hoone kandev konstruktsioon on valmistatud columbia kivist ja betoonist, soojustatud EPS-iga ning fassaadikatteks ilmastikukindel terasplaat. Katust katab rullmaterjal ning vundamendi tüübiks on lintvundament. Siseviimistluses on inimese kasutusulatuses kõik roostevabast terasest, sealhulgas ka wc-pott ja kraanikauss, põrandakatteks valatud mittelibisev epopõrand.

Illustratsioon 17. Tüüpne siselahendus.

⁵⁹ E. End, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

⁶⁰ Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele, 2018. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052018055> (vaadatud 17. IV 2026).

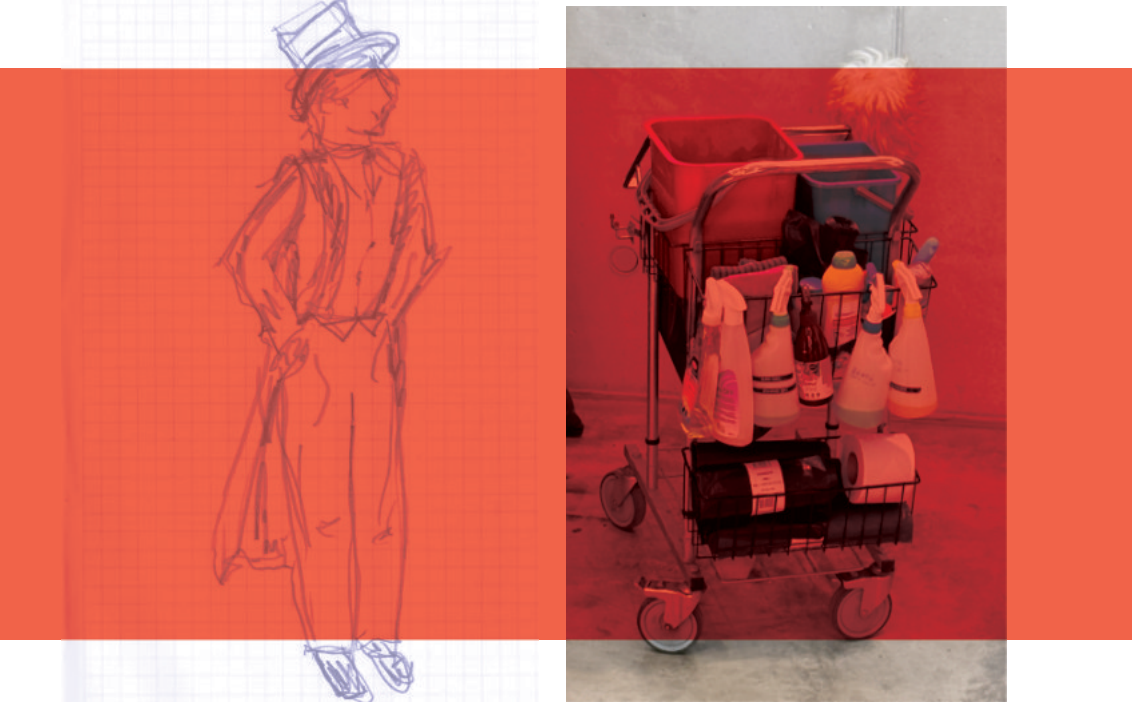
Illustratsioon 18. Katmata alad ja loodav võrgustik.

Uitaja ja hoidja

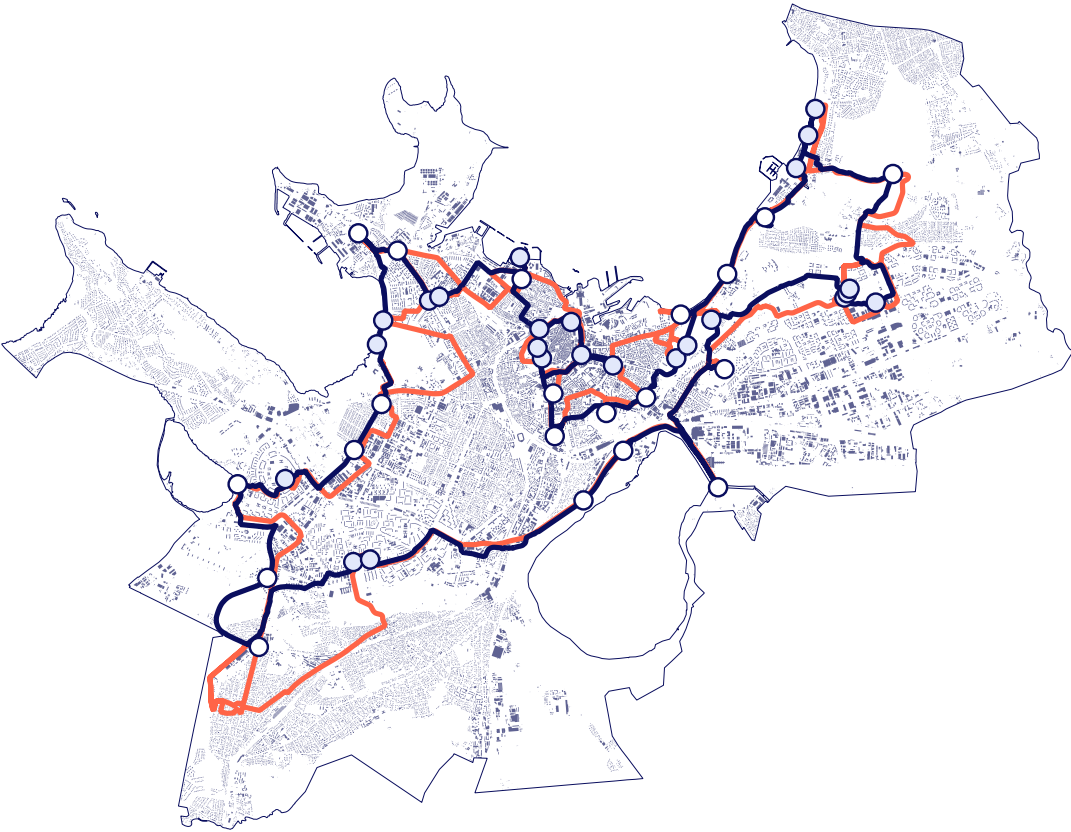
Vaatleme tualetivõrgustiku kasutajat läbi kahe rolli — uitaja ja hoidja. Võrgustiku eesmärk on tagada baasvajaduse efektiivne kättesaadavus igaühele võimalikult ühtlase vahemaa tagant. Selleks, et igaüks, kellel on vajadus, tunneks avaliku tualeti linnas ära ja saaks sellele ligi.

Uitamine on võimalus linna teisiti mõtestada ja kogeda. Uitaja, kes ei ole tingimata just töötu niisama lonkija, vaid inimene, kes huvitub ümbritsevast keskkonnast, vajab tänases tihedas maailmas hingetõmbehetke värskes õhus ja soovib hoida oma tervist. Soov kasutada linna maksimaalselt, mitte vaid transpordikoridorina ühest punktist teise. Teekond sihtkohtade vahel võib olla sihtkoht ise ja samas võib ka täiesti sihitult ekselda. Kolides Tallinna nüüdseks kuus aastat tagasi, hakkasin kohe harrastama sihitut ekslemist. Vanalinna jõudes ei teadnud ma kunagi, kuhu sel korral välja jõuan, aga see meeldis mulle ja nii avastasin mõned oma nüüdseks lemmikpaigad, mida ma ei oleks osanud muul viisil otsida. Ühtne võrgustik pakub uitajale seda tuge, et vabastada ta ajalisest piirangust ja muuta avalik ruum toimivamaks.

Teiseks rolliks on hoidja — nii nagu Tokyo tualettidel on ühtse univormiga meeskond, kes tagab tualettide puhtuse ja toimivuse, vajab seda ka Tallinna lahendus. Selleks, et uitajal või lihtsalt külastajal oleks puhas ja meeldiv kogemus, kannab hoidja hoolt koristuse, tarvikute varustatuse ja paranduste eest. Puhastus- ja koristusvahendeid kannab ta endaga kaasas, et ei peaks igas asukohas eraldi ladu täitmas käima ja järke pidama, tal on ligipääs veesõlme juures eraldatud veekraanile ja äravoolule. Tööpäev kulgeb ühest asukohast teise liikudes. Olen kaardistanud kõige optimaalsema trajektoori läbi kahe liikumisviisi, autoga ja jala. Muidugi võib hoidja meetodi ise valida ja liikuda kasvõi tõuksi või trammiga. Autoga kulub punktist punkti linnale ringi peale tegemiseks 4 tundi ja 2 minutit ning sõita tuleb kokku peaaegu 100 kilomeetrit. Jalgrattaga liikudes on vahemaa natuke lühem ja jääb umbes 70 kilomeetri juurde, samas ajaliselt võtab pea sama kaua kui autoga ehk 4 tundi ja 18 minutit.

Illustratsioon 19. Uitaja & hoidja.

Võrgustiku hoidja optimaalne trajektoor

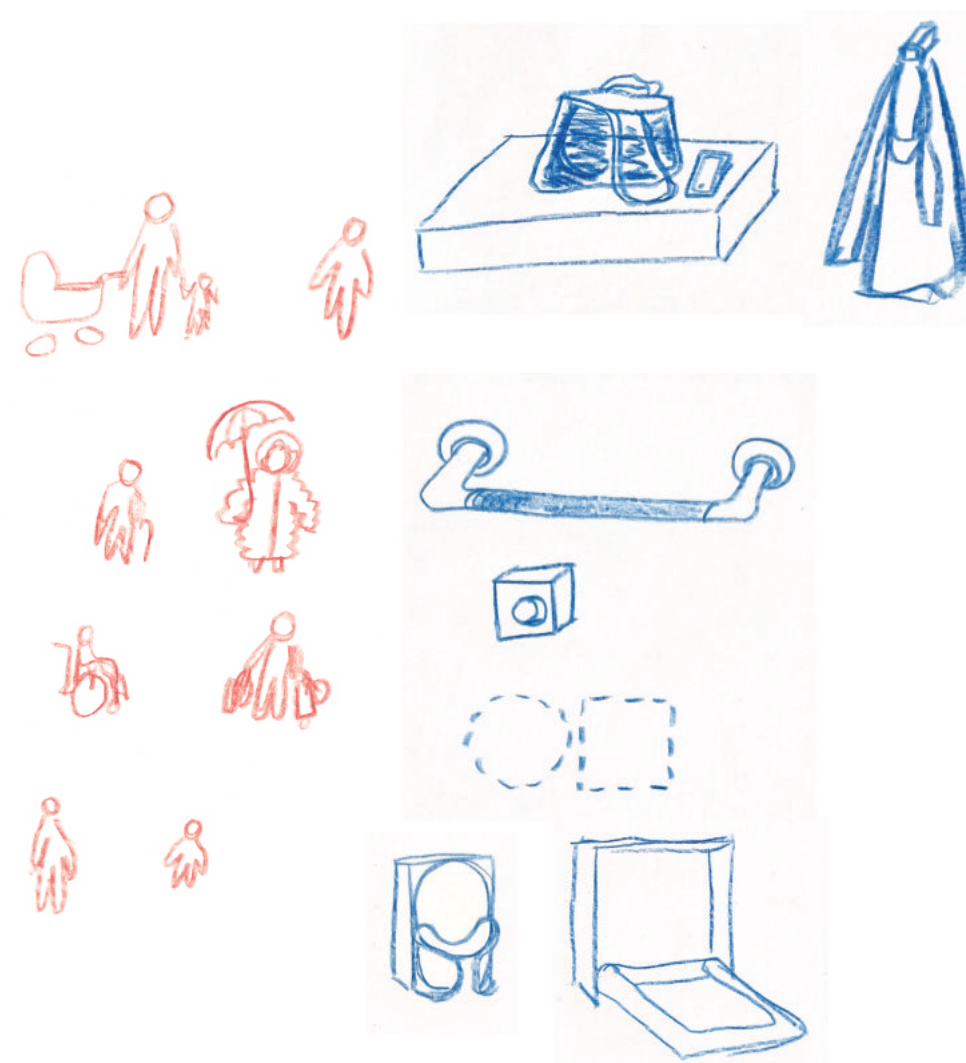
- Hoidja teekond rattaga / 71.4 km / 4 h 18 min
- Hoidja teekond autoga / 99.4 km / 4 h 2 min
- Statsionaarne avalik tualett
- Lisatav avalik tualett

Illustratsioon 20. Võrgustiku hoidja arvutuslik optimaalne trajektoor.

Projekti inimmõõtmeline skaala võimaldas praktiliselt katsetada ruumi suuruse ja elementide paiknemisega. Proovides läbi erinevaid plaanilahendusi joonistena väikeses skaalas, andis ruumi üks ühele suuruses testimine juurde kehalise kogemuse, mis tualeti puhul on võtmeks. Kasutades käepäraseid vahendeid, teipi ja kahte seinu, ja tuues projekti mõõdud reaalsesse maailma, sai elementide paigutuse paika loksutada. Kujutlesin, kuidas oleks kasutuskogemus erineva pikkuse või vanusega inimeste jaoks ning mängisin olukorrad läbi. Kogetu aitas anda viimase lihvi projekti praktiliste küsimuste lahendamisele.

Illustratsioon 21. Inimmõõtmelise skaala läbimäng.

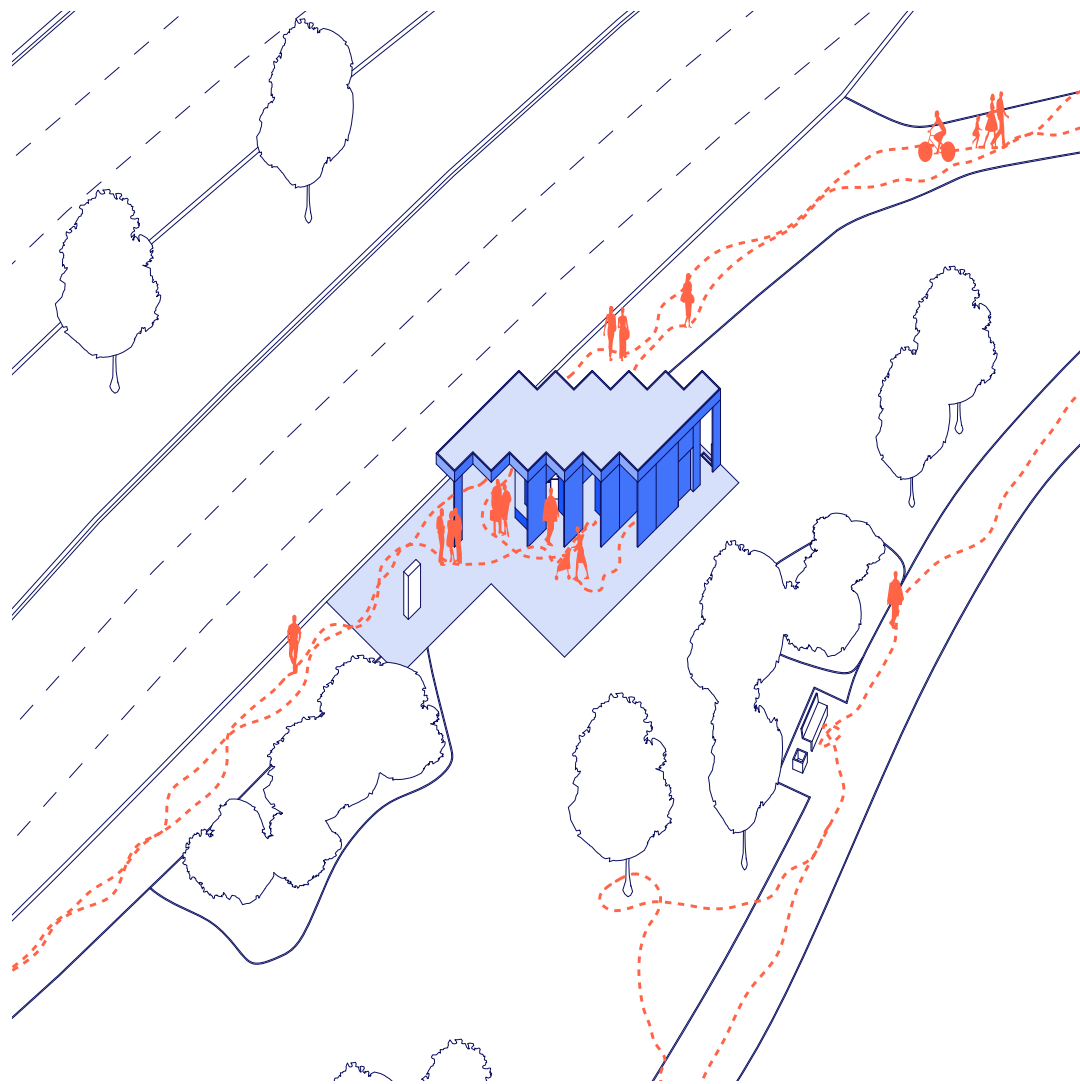

Illustratsioon 22. Elemendid.

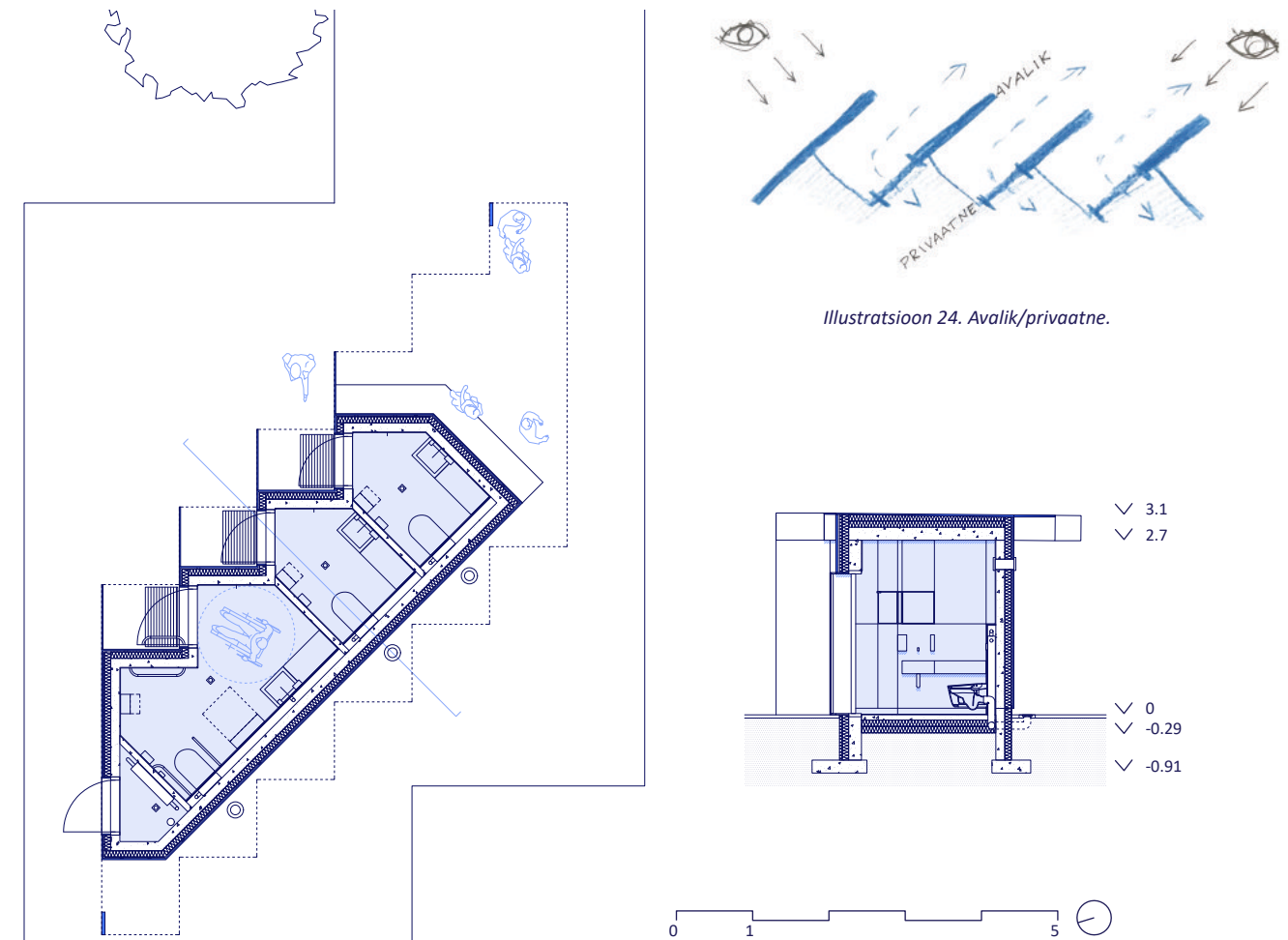
REIDI

Tallinna Reidi tee merepromenaad on tihedas kasutuses kogu aasta vältel, jalutajatel, ratturitel, jooksjatel ja uitajatel on liikumiseks erinevaid radu, pinke, automaate ja kioskeid. Lisaks nautlejatele, on Reidi tee ka oluline ühistranspordi sõlmpunkt bussiga liiklejatele. Seal kohtuvad mitme suuna liinid ja avaneb võimalus hõlpsaks ümberistumiseks. Selles asukohas on avalik tualett ühendatud ühistranspordipeatusega, loodav varikatus toimib bussi ootajatele paviljonina, samas tualetikasutajad saavad rahulikult "nurga taga ära käia".

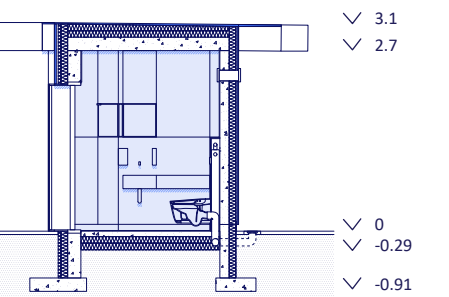
Projektis on suur rõhk pandud varjestusele, sest promenaadi ümbritseb suhteliselt madala haljastusega ala ja avanemine mitmerealisele sõiduteele. Selleks, et igast suunast oleks tualetikülastaja sisenemine ja väljumine võimalikult privaatne ja tekitaks turvalisemat tunnet, on hoonel geomeetriliselt lahendatud variseinad.

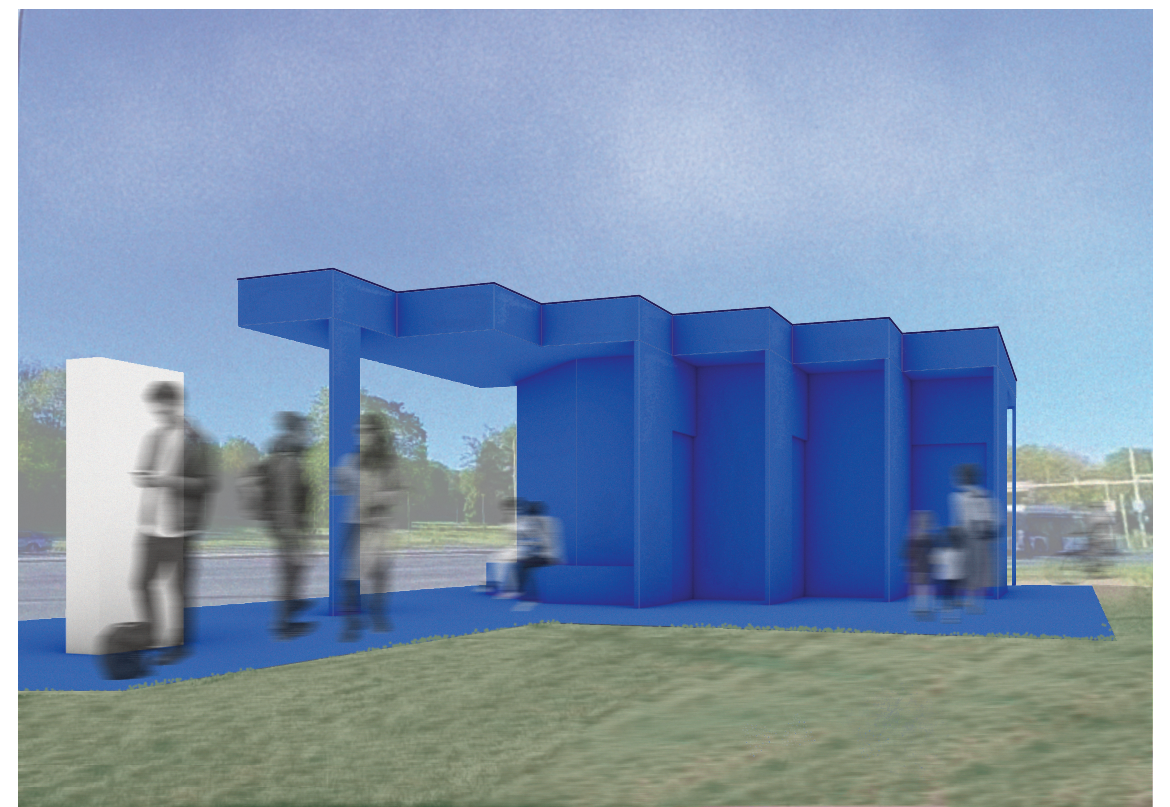
Illustratsioon 23. Reidi aksoneetriline vaade.

Illustratsioon 24. Avalik/privaatne.

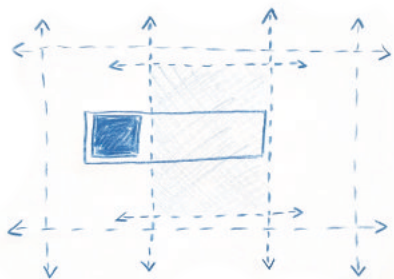
Illustratsioon 25. Reidi plaan & lõige.

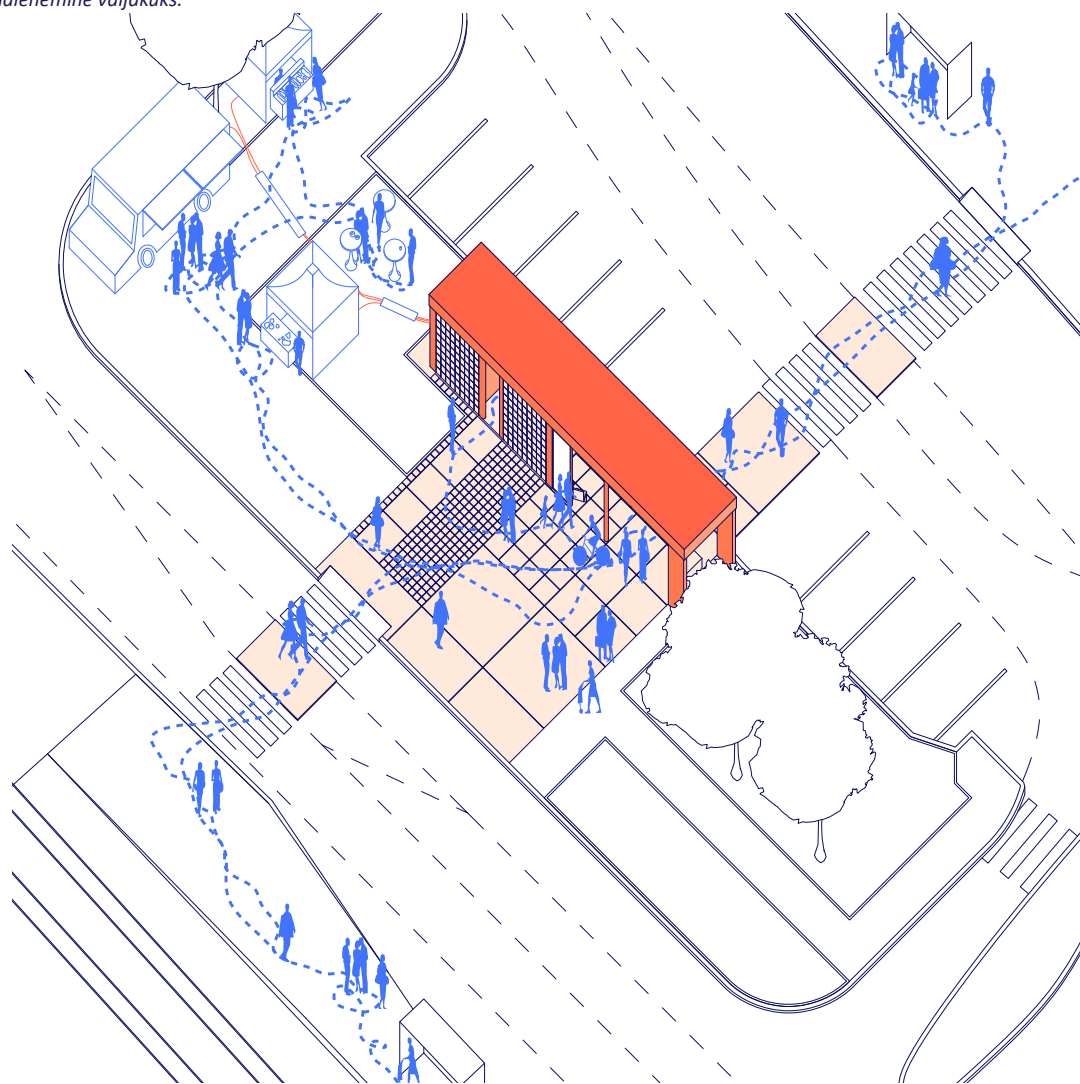
Illustratsioon 26. Reidi perspektiivvaade.

MALEVA

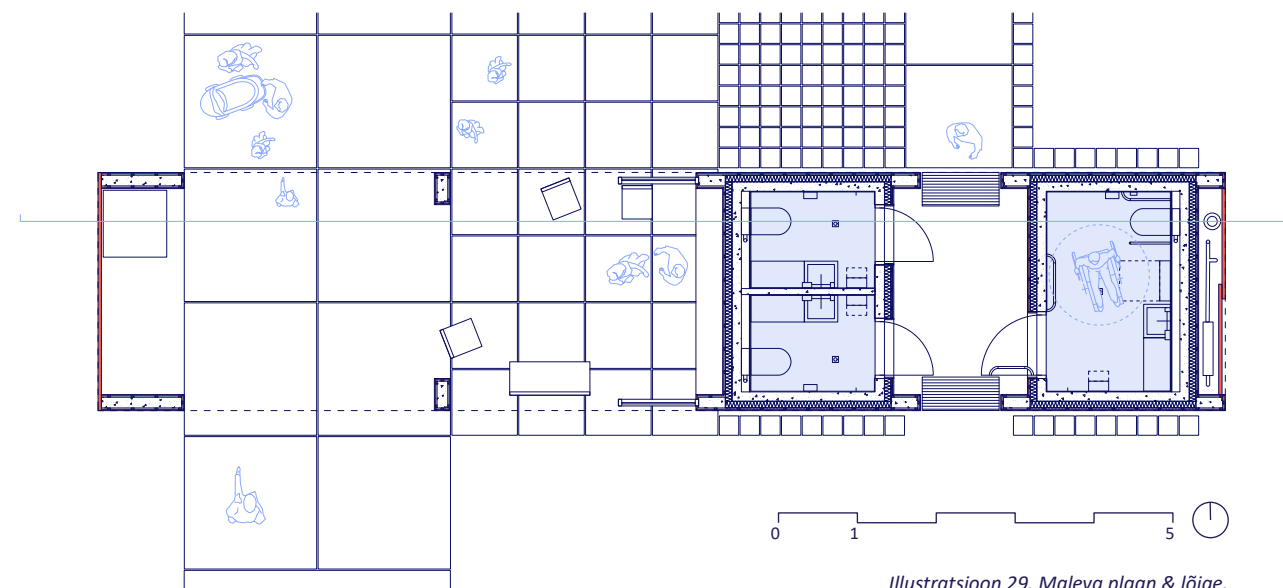
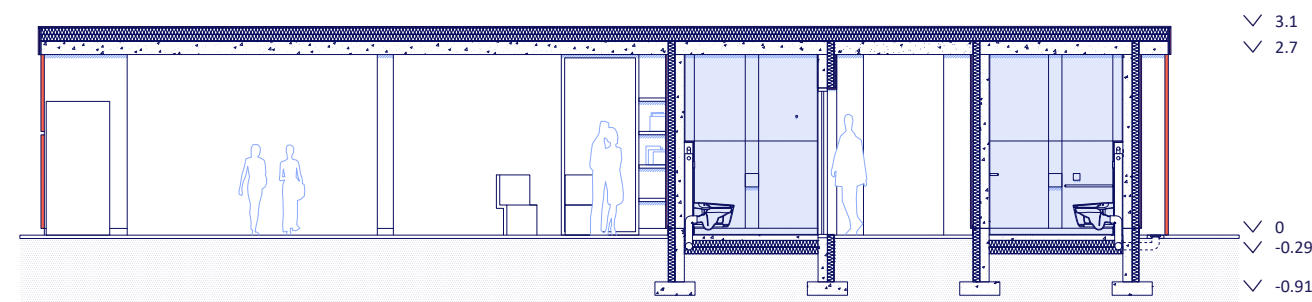
Maleva trammi- ja bussipeatus moodustavad sõlmpunkti, kus erinevad liinid kohtuvad ja toimub sage ümberistumine. Olemasolev plats on peamiseks liikumistrajektooriks, mis inspireeris avalikku tualetti laiendama kogu väljakuks. Tualett ei pea olema eralduv hoone kuskil põõsaste all peidus, vaid võib olla kui tõmbenumber ja kasvada plaadistikust välja "vajalikuks ruumiks". Ühtne katusealune pakub lisaks tualeti kasutamisele võimalust otse läbi liikumiseks või peatumiseks ja näiteks raamatu lugemiseks. Kuna tualett on trassidega ühendatud, siis saab väljakut kasutada ka kogukonna *pop-up* ürituste jaoks. Tehnilise sõlme saab avada laatade või kohvikute toimumise ajaks, et varustada kauplejaid vee ja elektriga.

Illustratsioon 27. Tualeti laiendamine väljakuks.

Illustratsioon 28. Maleva aksonomeetriline vaade.

Illustratsioon 29. Maleva plaan & lõige.

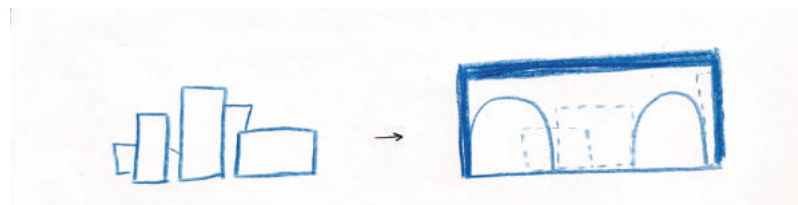
Illustratsioon 30. Maleva perspektiivvaade.

KALAMAJA

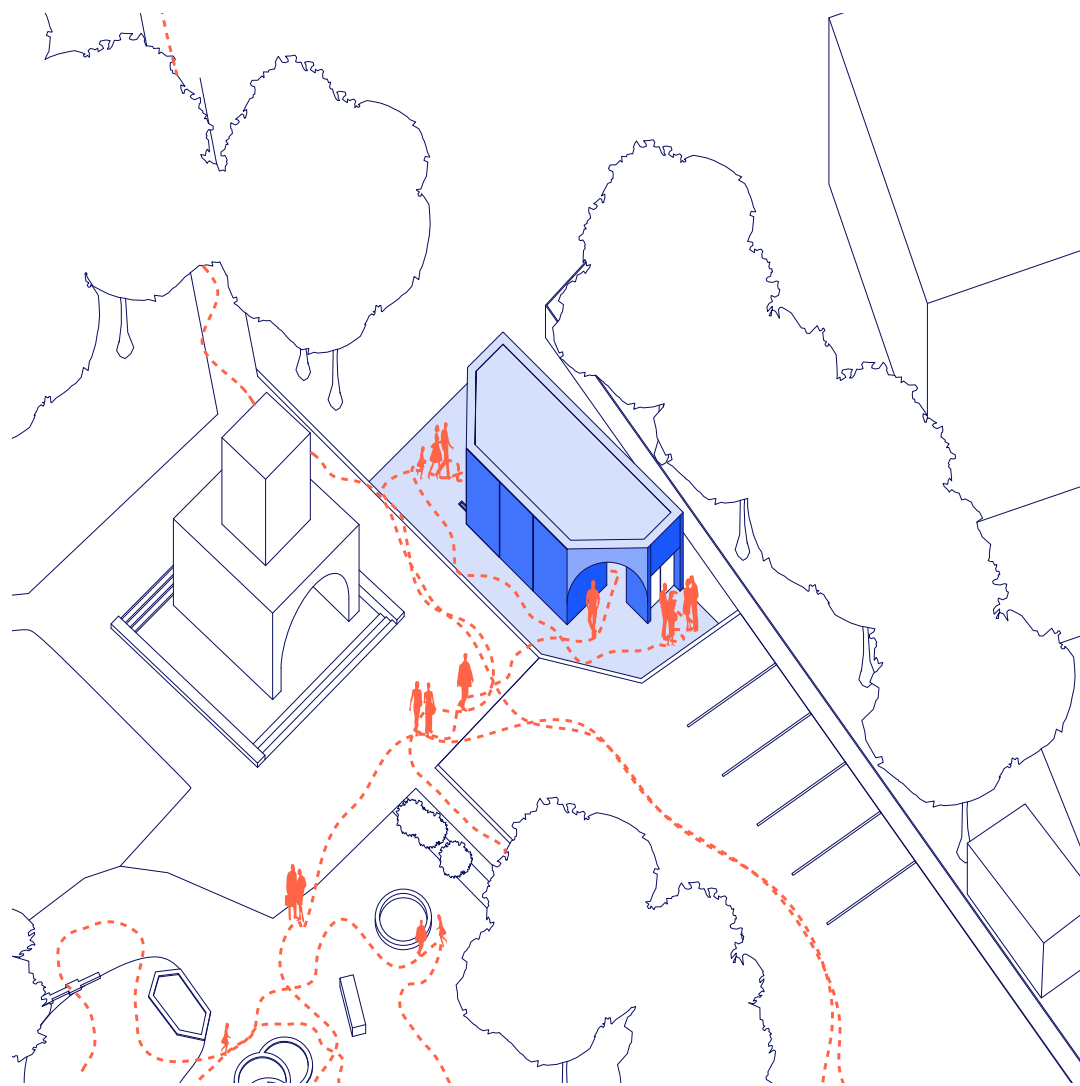
Kalamaja kalmistupargis asub mänguväljak, mis lastega perede hulgas on üsna populaarne. Tihedale kasutusele viitavad ka pargi aia ääres paiknevad raamatugaraaž, kohviautomaat ja jäätisekiosk.

Praegu asub parkla nurgas plastikust tualett, mis ei ole sugugi lapsesõbralik. Asukoha vaatluse käigus ilmutas probleem end otsekohe, üks ema abistas oma mudilast keset parki puu taga, sest häda oli käes, aga lahendust ei paistnud kusagilt.

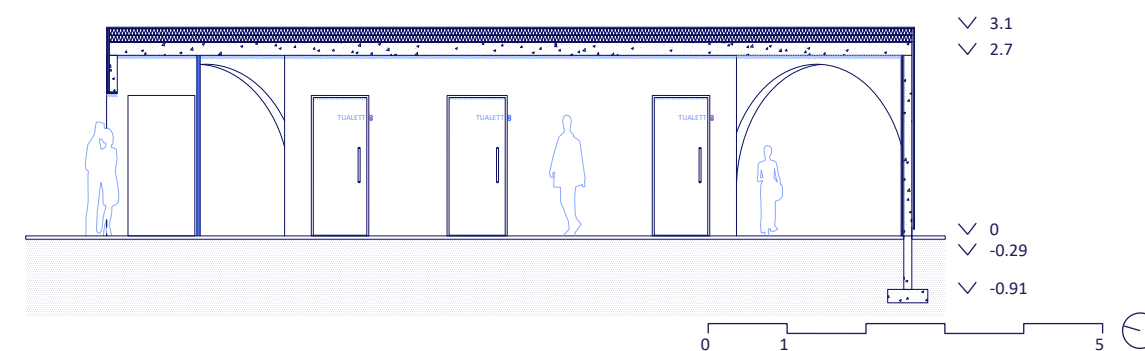
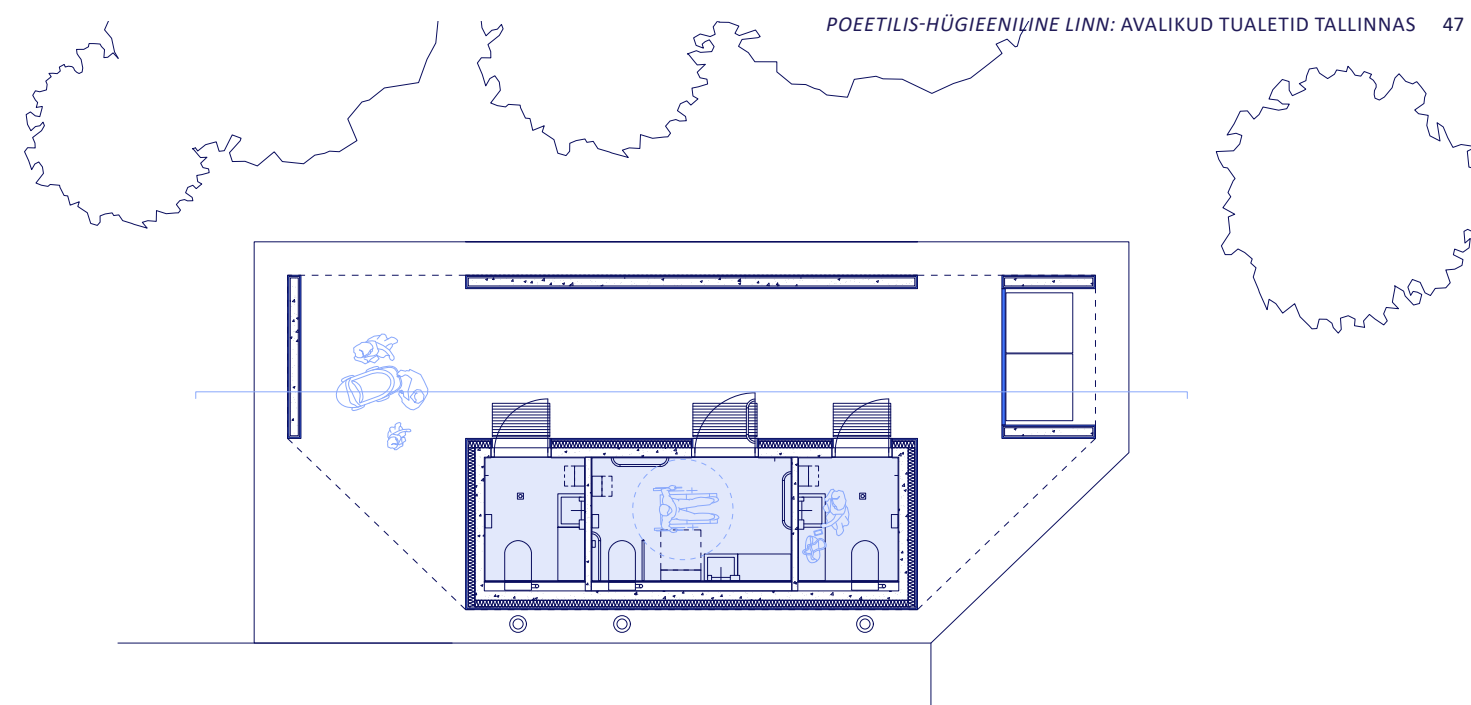
Projekt pakub välja kalmistu värav-kellatorni kaari järeleaimava vormi, mis võtab enda katuse alla ka kohvi- ja jäätiseautomaadi ning korrastab seeläbi linnaruumi, andes samal ajal võimaluse igaühele ka enese korrastamiseks.

Illustratsioon 31. Linna korrastamine.

Illustratsioon 32. Kalamaja aksonomeetriline vaade.

Illustratsioon 33. Kalamaja plaan & lõige.

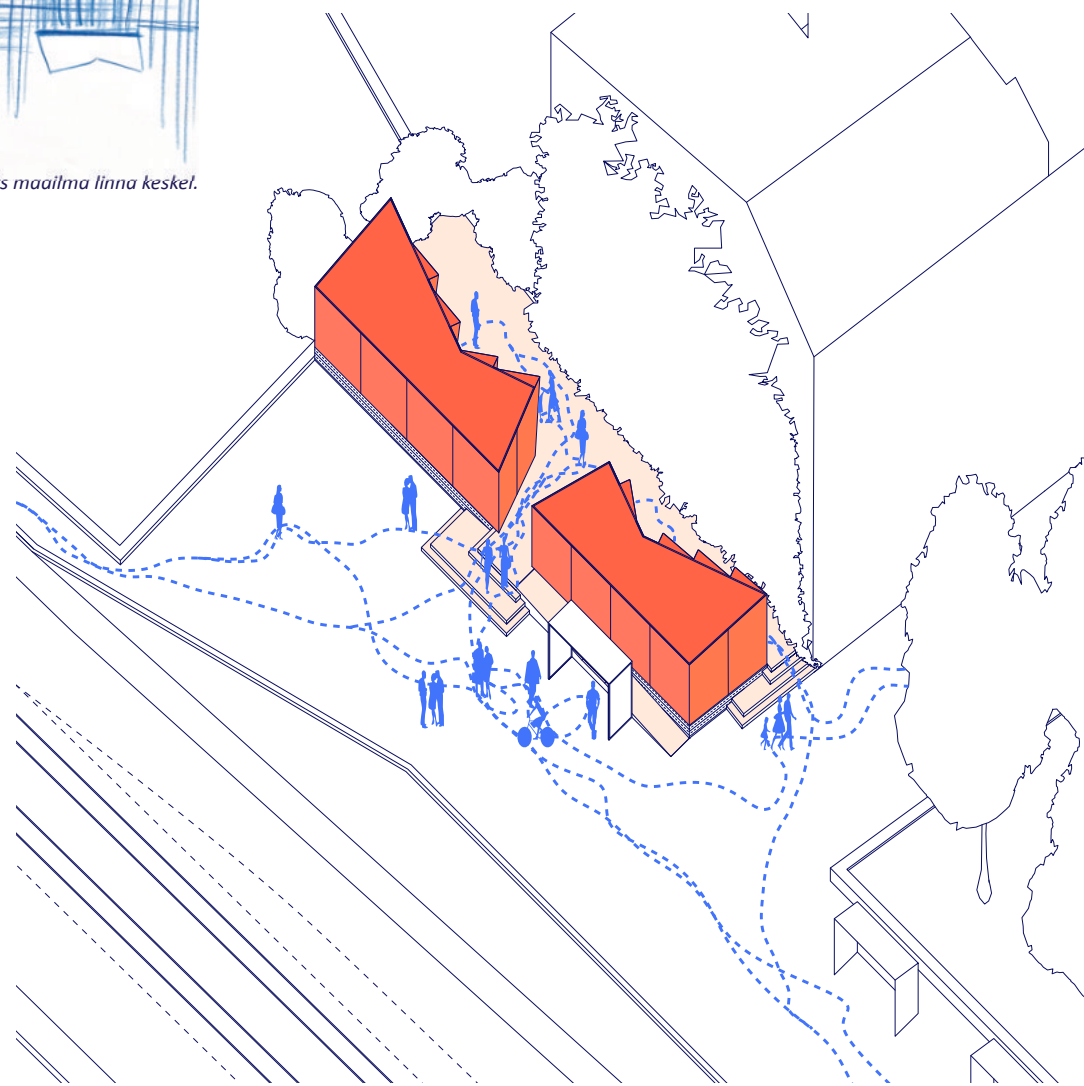
Illustratsioon 34. Kalamaja perspektiivvaade.

KOSMOSE

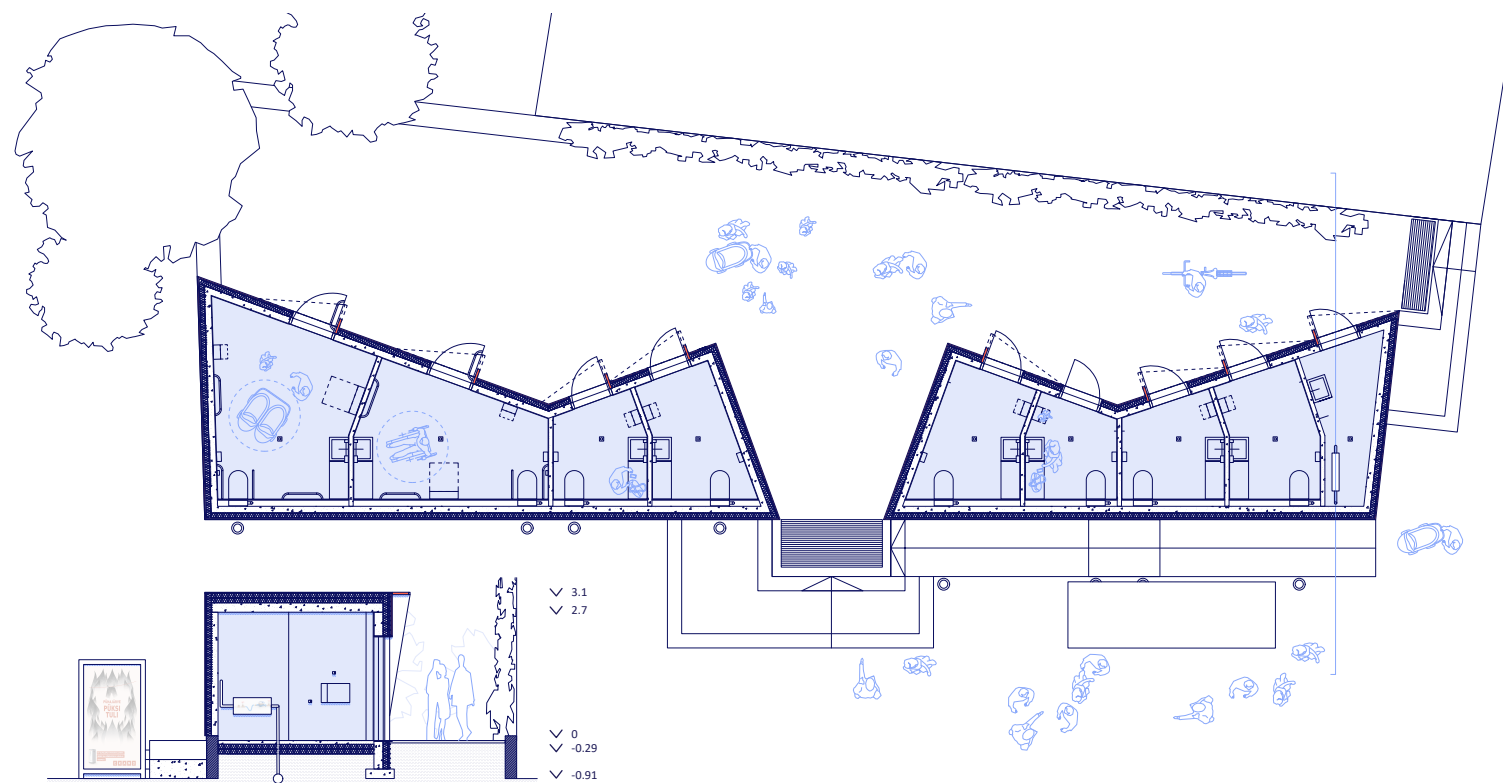
Kosmose ühistranspordipeatus teenindab nii trammi- kui bussiliine ja on oluliseks sõlmpunktiks Tallinna kesklinnas. Olemasolev platoo, mille peale projekt toetub, annab hea aluse tõsta tualett nähtavale. Tualett ise mängib duaalsusega, kuidas väga rahvarohkes kohas võimaldada privaatne tualetikülastus. Selleks on projekt justkui keeranud selja sõiduteele ja vaatab ronitaimedega kaetud paekivi fassaadi poole.

Tualett peab olema väljast hästi märgatav, aga sees olles peab olema turvaline ja kõikide pilkude eest kaitstud. Sees ja väljas on kui kaks erinevat maailma. Tänapäeval on tualetile omaseks saanud veel sellised rollid nagu üksi olemise koht, sotsiaalse patarei laadimispunkt, paik hingetõmbamiseks või puhkamiseks. Nagu eelpool mainitud, siis inglise keeles ongi tualeti kohta kasutusel mõiste *restroom*. Väline maailm, mis on täis nii füüsilist kui informatiivset müra, ajab hulluks ning iga natukese aja tagant vajame paika rahunemiseks. Selleks on saanud korporatiivses keskkonnas tualetid. Linnalises tähenduses teeksid nad arvatavasti sedasama, kui seisukord seda vähegi enam lubaks.

Illustratsioon 35. Kaks maailma linna keskel.

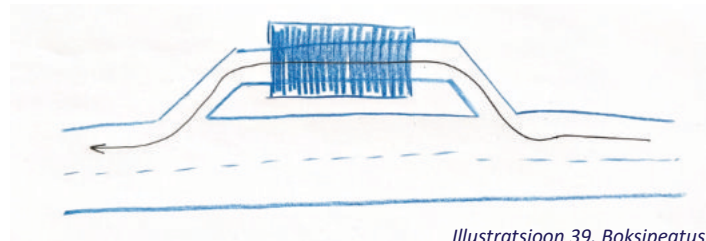
Illustratsioon 36. Kosmose aksonomeetriline vaade.

Illustratsioon 37. Kosmose plaan & lõige.

Illustratsioon 38. Kosmose perspektiivvaade.

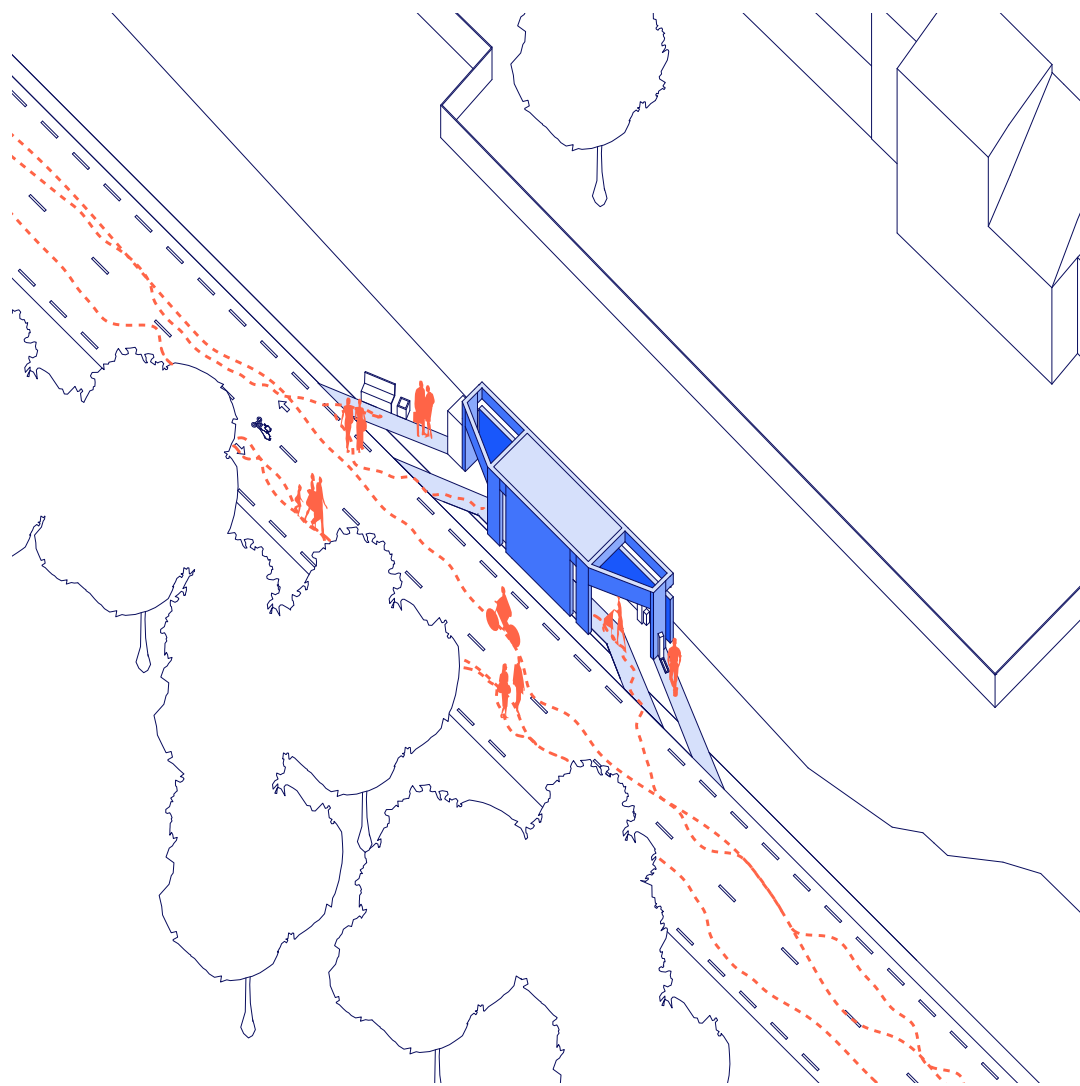
Illustratsioon 39. Boksipeatus.

KÕRGEPINGE

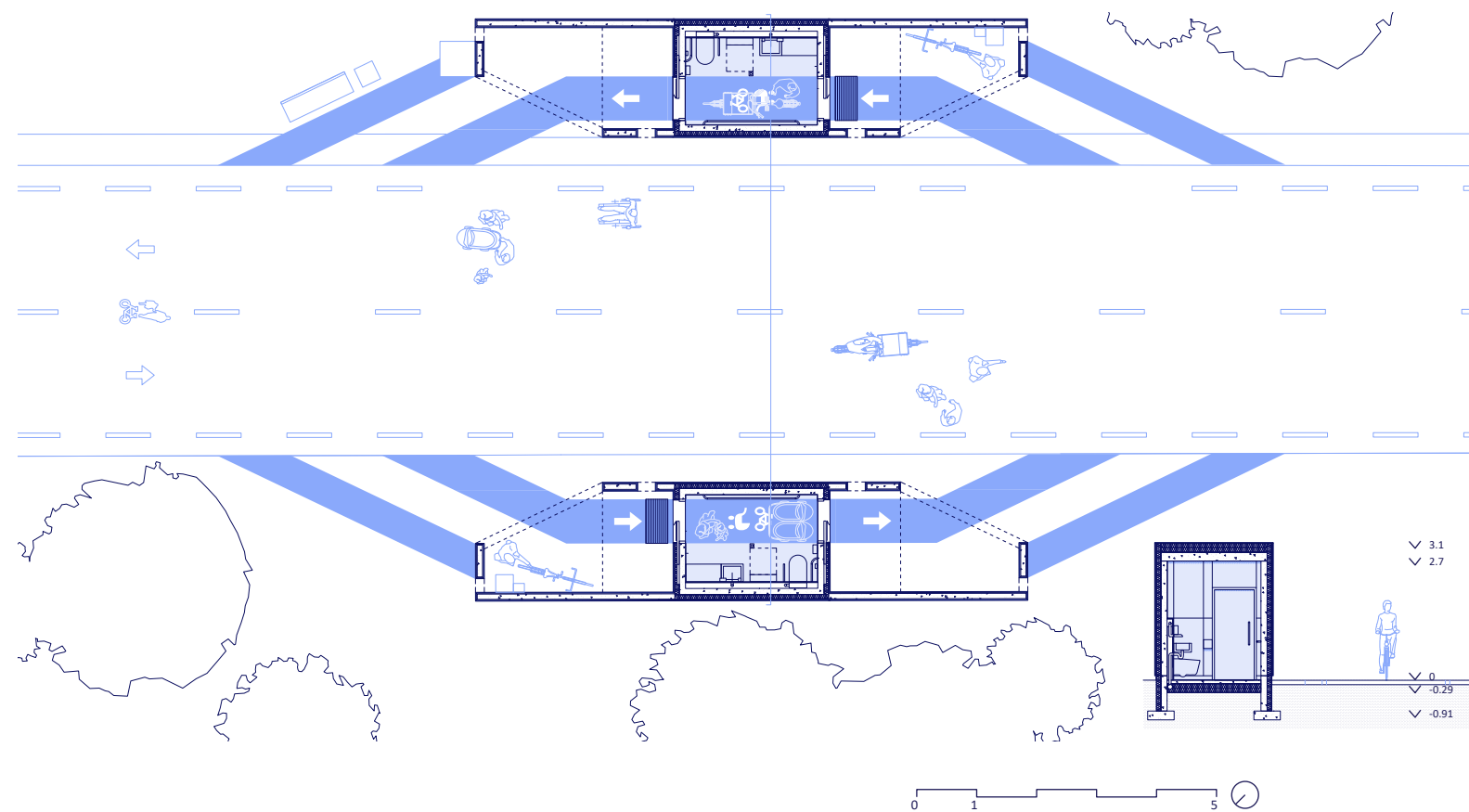
Kõrgepinge tänaval asub aktiivse kasutusega jalg- ja rattatee, mis ühendab Põhja-Tallinnat Kadaka ja Väike-Õismäe piirkonnaga. Lineaarne keskkond ja liikumine ajendasid mõtlema, milline oleks kõige efektiivsem moodus kasutada tualetti, olles kuhugi teel.

Tualett käitub kui boksipeatus, kiirelt sisse, kiirelt välja. Ratturid saavad otse jalgrattaga tualetti sisse sõita, ega pea muretsema, kuhu seda jätta või lukustada. Samuti mahub sinna ratastooliga, lapsevankriga, kasvõi kaksikute käruga. Tualetti on võimalik paigutada kas ühele või mõlemale poole teed, et arvestada liikumise suundadega.

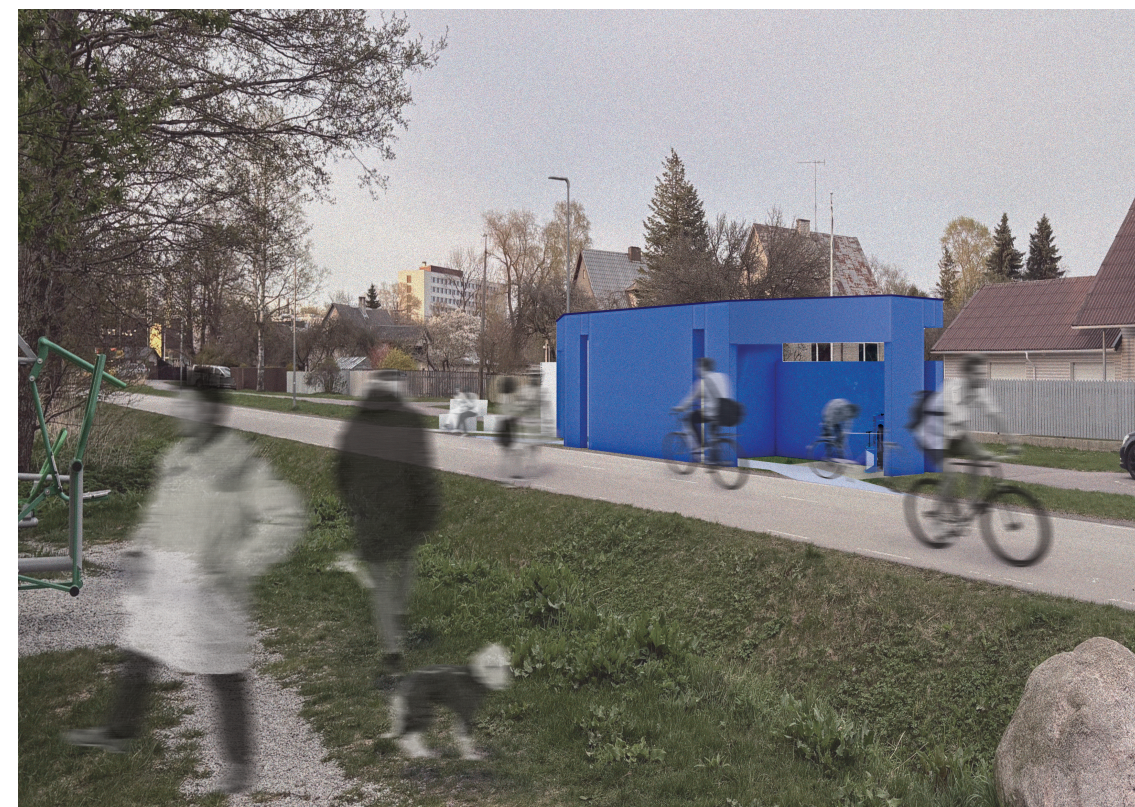
Lisaks on katusealune varustatud rattapumba ja vajalike tööriistadega ning joogikraaniga, et koondada kõik teelisele vajalik ühte punkti.

Illustratsioon 40. Kõrgepinge aksonomeetriline vaade.

Illustratsioon 41. Kõrgepinge plaan & lõige.

Illustratsioon 42. Kõrgepinge perspektiivvaade.

KOKKUVÕTE

Magistritöös “Poeetilis-hügieeniline linn: avalikud tualetid Tallinnas” uurisin avalike tualettide mõju ning potentsiaale linnaruumi toimimises ja planeerimises, käsitledes neid kui elementaarset, kuid alahinnatud osa linna infrastruktuurist. Töö fookuses on avalik tualett kui ruumiline üksus, mille tähendus ja mõju ulatuvad kaugemale selle tehnilisest funktsioonist, mõjutades otseselt uitamisvabadust, avaliku ruumi kasutamist ja inimeste igapäevaseid harjumusi.

Uurimusest selgus, et avalike tualettide käsitlus on ajalooliselt olnud katkendlik ning ka tänapäeval ei ole nende paiknemine linnas süsteemne ega lähtu piisavalt kasutajate vajadustest. Võrdlus teiste Euroopa linnadega ning Tallinna hetkeolukorra analüüs näitas, et tualettide võrgustik on hõre ning suunab inimesi kasutama siseruumides paiknevaid alternatiive, sidudes sellega avaliku ruumi kasutamise tarbimisega. Samuti ilmnes, et tualettide olemasolu ja seisukord mõjutavad nii ruumikogemust kui ka linna kuvandit laiemalt.

Töös käsitlesin tualetti kui vastuolulist ruumitüüpi, mis on ühtaegu kõige avalikum ja kõige privaatsem ruum. Selle kaudu avasin avaliku ruumi kasutuskultuuri ning sidusin hügieeni ja poeesia mõisted, rõhutades, et linnaruumi vabamaks ja teadlikumaks kogemiseks peavad olema tagatud inimese baasvajadused. Avalike tualettide võrgustik loob eelduse pikemaks õues viibimiseks, mitmekesisemaks liikumiseks ning toetab linna maksimaalset kasutamist ka väljaspool tarbimisruume.

Käsitlesin avalikku tualetti kui potentsiaali, mille kaudu pakkuda ruumilisi lahendusi kaasaegse linna vajadustele. Läbi võrgustiku tihendamise ja uute asukohtade pakkumise kavandasin sekkumised Tallinna linnaruumi, keskendudes eelkõige jalg- ja rattateedele ja ühistranspordi sõlmpunktidele, kus inimeste igapäevane liikumine on pidev, kuid tugifunktsioonid puudulikud.

ABSTRACT

In the master's thesis "The Poetic-Hygienic City: Public Toilets in Tallinn", I examined the impact and potential of public toilets in the functioning and planning of urban space, considering them as an essential yet undervalued part of urban infrastructure. The focus of the work is on the public toilet as a spatial unit whose meaning and influence extend beyond its technical function, directly affecting the freedom to wander, the use of public space, and people's everyday habits.

The research revealed that the treatment of public toilets has historically been fragmented, and even today their placement in the city is neither systematic nor sufficiently based on users' needs. A comparison with other European cities, along with an analysis of the current situation in Tallinn, showed that the toilet network is sparse and directs people to use payment requiring indoor alternatives, thereby linking the use of public space with consumption. It also became evident that the presence and condition of toilets influences both the spatial experience and the broader image of the city.

In the thesis, I approached the toilet as a contradictory spatial typology that is simultaneously the most public and the most private space. Through this, I explored the culture of public space use and connected the concepts of hygiene and poetics, emphasizing that for a freer and more conscious experience of the city, basic human needs must be ensured. A network of public toilets creates the conditions for longer outdoor stays, more diverse movement patterns, and supports the fuller use of the city beyond spaces of directed commercial activities.

I considered the public toilet as a potential through which to propose spatial solutions for the needs of everyday life in a contemporary city. By densifying the network and proposing new locations, I designed interventions in the urban space of Tallinn, focusing primarily on pedestrian and cycling paths as well as public transport nodes, where movement is constant but supporting functions are lacking.

KASUTATUD ALLIKAD

42 free self-cleaning public toilets in Stockholm. – Swedentips, <https://www.swedentips.se/public-toilets-stockholm/> (vaadatud 10. III 2026).

Avalikud tualettruumid. – Tallinna veebikaart, <https://gis.tallinn.ee/veebikaart/> (vaadatud 22. XII 2025).

B. Bajkovski, J. B. Frias et al., REPOSITORY. 49 Methods and Assignments for Writing Urban Places, Eds. C. Machado e Moura, D. M. Bernal, et al. Rotterdam: naiOIO Publishers, 2023, lk 212–213.

Charles Baudelaire Le Spleen de Paris. – Poetry in Translation, https://www.poetryintranslation.com/PITBR/French/BaudelaireSpleen.php#anchor_Toc160624538 (vaadatud 13. IV 2026).

J. Boys, Doing Disability Differently in Architecture, Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonna avatud loeng, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 26. III 2026. Videosalvestus 1 t 21 min 18 sek. Kättesaadav: <https://www.avatudloengud.ee/2026/02/05/jos-boys/> (vaadatud 18. IV 2026).

T. Haapamäki, R. Kalvo et al, Tallinna regiooni liikuvuse mudeldamine. Tellija Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Rahandusministeerium. Kättesaadav: Kliimaministeerium, Transpordi ja liikuvuse valdkonna analüüsid ja uuringud, https://transpordiamet.ee/sites/default/files/documents/2022-02/Tallinna%20regiooni%20liikuvuse%20mudeldamine_20210705E.pdf (vaadatud 12. I 2026), lk 46.

Hygiene. – Wiktionary, the Free Dictionary, <https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=hygiene&oldid=89275991> (20. I 2026).

Hügieen. – E-keelenõu, <https://kn.eki.ee/?Q=h%C3%BCgieen> (vaadatud 13. IV 2026).

Jõudu tööle! Raekojaplats wabaneb kewadeks kloseti-logust. – Waba Maa, nr. 32, 8. II 1928, <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=wabamaa19280208.1.8&srpos=8&e=> (vaadatud 10. III 2026).

Kabli kemmerg kogub kuulsust. – Pärnu Postimees 11. IX 2004, <https://parnu.postimees.ee/2103757/kabli-kemmerg-kogub-kuulsust> (vaadatud 23. IV 2026).

K. Kalmus, Linnadel kulub avalike tualettide peale suuri summasid. Tagasi ei teenita neist aga suurt midagi. – Ärileht 24. I 2026, <https://arileht.delfi.ee/artikkel/120430876/linnadel-kulub-avalike-tualettide-peale-suuri-summasid-tagasi-ei-teenita-neist-aga-suurt-midagi> (vaadatud 13. IV 2026).

L. Kern, Towards a Feminist City, Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuriteaduskonna avatud loeng, Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn, 16. X 2025. Videosalvestus 1 t 11 min 21 sek. Kättesaadav: <https://www.avatudloengud.ee/2025/09/04/leslie-kern/> (vaadatud 18. IV 2026).

R. Koolhaas et al., Toilet. Volume 11 of Elements of architecture. – Elements. Ed. J. Westcott. Venice: Marsilio, 2014, lk 3.

M. Krivý, L. Ma, The Limits of the Livable City: From Homo Sapiens to Homo Cappuccino. – The Avery Review, no. 30, 2018, <https://www.averyreview.com/issues/30/limits-of-the-livable-city> (vaadatud 26. XI 2025).

R. Kukk, Hirvepargi kiosk–käimlahoone ja trepistik. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse lõputöö. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakond, 2024. Kättesaadav: https://digiteek.artun.ee/fotod/loputood/taiendkoolitus/event_id-966 (vaadatud 10. III 2026), lk 8–10.

Maintenance. – The Tokyo Toilet, <https://tokyotoilet.jp/en/> (vaadatud 27. III 2026).

Michal: Eestis on liiga palju kaubanduspindu. – ERR 31. VII 2025, <https://www.err.ee/1609759671/michal-eestis-on-liiga-palju-kaubanduspindu> (vaadatud 13. IV 2026).

M. Mutso, Margit Mutso arhitektuurikommentaar: inimlikus linnas saab kontvõõras ühegi pennita hakkama. – ERR 8. IX 2025, <https://kultuur.err.ee/1609793451/margit-mutso-arhitektuurikommentaarinimlikus-linnas-saab-kontvooras-uegi-pennita-hakkama> (vaadatud 26. XI 2025).

T. Okano, S. Nagare, The Tokyo Toilet. Eds. M. Matsuie, Y. Kitamoto. Japan: TOTO, 2023, lk 107–110.

S. Opermann, Tiit Remm: ruumisemiootika võiks saada osaks linnaplaneerimisest. – ERR 31. X 2015, <https://novaator.err.ee/257921/tiit-remm-ruumisemiootika-voiks-saada-osaks-linnaplaneerimisest> (vaadatud 22. X 2025).

PERFECT DAYS Official Movie Site. – PERFECT DAYS, <https://www.perfectdays-movie.jp/en/> (vaadatud 22. XII 2025).

H. Pärdi, Eesti argielu. Teekond moodsasse maailma. Tänapäev, 2017, lk 106–108.

H. Pärdi, Kasimata talupojad ja kabedad intelligendid. Hügieeniolud 20. sajandi alguse Eesti külas. – Tuna 2002, nr 4, lk 108–114.

Poesia. – E-keelenõu, <https://kn.eki.ee/?Q=poesia> (vaadatud 13. IV 2026).

Programm 'Hea avalik ruum'. – Eesti Arhitektide Liit, <https://arhliit.ee/ev100-juubeliprogramm-hea-avalik-ruum/> (vaadatud 22. XII 2025).

Public Toilets. – City of Helsinki, <https://www.hel.fi/en/urban-environment-and-traffic/general-maintenance/litter-and-hygiene/public-toilets> (vaadatud 10. III 2026).

Public Toilets. – Copenhagen Visitor Service, <https://visitorservice.kk.dk/en/explore-copenhagen/public-toilets> (vaadatud 10. III 2026).

Public Toilets in Amsterdam. – Toilet Codes, <https://www.toiletcodes.com/en/amsterdam> (vaadatud 10. III 2026).

Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele, 2018. – Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/131052018055> (vaadatud 17. IV 2026).

P. Rahm Natural History of Architecture. How Climate, Epidemics and Energy Have Shaped Our Cities and Buildings. Pavillon de l'Arsenal, 2021. Kättesaadav: https://www.pavillon-arsenal.com/data/expositions_fbcd/fiche/10633/english-dp_671e9.pdf (vaadatud 13. IV 2026), lk 12–13.

A. Roose, H. Sooväli-Sepping,A. Müüripeal, Avaliku ruumi mõiste areng ja tähendusväljad. – Keel ja Kirjandus 2020, <https://www.keeljakirjandus.ee/ee/archives/26780> (vaadatud 16. IX 2026), lk 678.

Ruumisemiootika. – Vikipeedia, <https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Ruumisemiootika&oldid=5464736> (vaadatud 10. X 2025).

Tallinna lennujaam saab endale eurokäimla. — Äripäev, nr 60, 1. IV 1997, <https://dea.digar.ee/?a=d&d=aripaev19970401&e=-----en-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (vaadatud 27. XI 2025).

Terve Tallinn liigub. – Tallinn 2035 Arengustrateegia, <https://strateegia.tallinn.ee/terve-tallinn-liigub/> (vaadatud 27. III 2026).

The Tokyo Toilet. – The Nippon Foundation, <https://en.nippon-foundation.or.jp/what/projects/communities/thetokyotoilet> (vaadatud 27. III 2026).

Towards a shared culture of architecture: investing in a high-quality living environment for everyone : report of the OMC (Open Method of Coordination) group of EU Member State experts, 2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. Kättesaadav: Kultuuriministeerium, https://kul.ee/sites/default/files/documents/2021-10/Aruanne_0.pdf (vaadatud 2. X 2025), lk 7–12.

J. von Uexküll et al., Omailmad. – Eesti mõttelugu 105. Tartu: Ilmamaa, 2012, lk 80.

What Is a Flâneur?. – A Guide to Art Terminology, <https://avantarte.com/glossary/flaneur> (vaadatud 16. IV 2026).

Ποιέω. – Wiktionary, the Free Dictionary, https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AD%CF%89&oldid=88880185#Ancient_Greek (27. XII 2025).

VESTLUSED

E. End, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

L. Sepp, suuline vestlus autoriga, 14. IV 2026. Lindistus autori valduses.

M. Kalm, meilivestlus autoriga, 10. III 2026. Märkmed autori valduses.

ILLUSTRATIIVNE MATERJAL

Illustratsioon 1. Vanaema talu käimla, 2026, foto autor Katrin Kivirand.

Illustratsioon 2. Ajatelg. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 3. Ajatelg. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 4. Ajatelg. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 5. Euroopa linnade võrdlus. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 6. Euroopa linnade võrdlus. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 7. Arenguhüpe. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 8. Praeguse olukorra kaardistamine. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 9. Vesikloseti leiutamine. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 10. Tokyo tualetid. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 11. Alternatiivne eluviis. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 12. Tualeti laiem mõju. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 13. Projekti torustik. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 14. Linnapoeesia. Autori foto, 2026.

Illustratsioon 15. Linnapoeesia. Autori illustratsioon, 2026. Fotod: Arne Maasik, Tangles, 2013, <https://haus.ee/?c=artists&l=en&cat=0&t=Arne-Maasik&id=622>, Paco Ulman, Kopli street, 2009, <https://www.pacoulman.com/ntallinn.pdf>, Arne Maasik, Long Delay, 2014, <https://www.2014.fotokuu.ee/en/arne-maasik/>

Illustratsioon 16. Uitaja. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 17. Tüüpne siselahendus. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 18. Katmata alad ja loodud võrgustik. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 19. Uitaja ja hoidja. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 20. Võrgustiku hoidja arvutislik optimaalne trajektoor. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 21. Inimmõõdulise skaala läbimäng. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 22. Elemendid. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 23. Reidi aksonomeetiline vaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 24. Avalik/privaatne. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 25. Reidi plaan ja lõige. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 26. Reidi perspektiivvaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 27. Tualeti laienemine väljakuks. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 28. Maleva aknameetriline vaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 29. Maleva plaan ja lõige. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 30. Maleva perspektiivvaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 31. Linna korrastamine. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 32. Kalamaja aksonomeetriline vaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 33. Kalamaja plaan ja lõige. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 34. Kalamaja perspektiivvaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 35. Kaks maailma linna keskel. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 36. Kosmose aksonomeetriline vaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 37. Kosmose plaan ja lõige. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 38. Kosmose perspektiivvaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 39. Boksipeatus. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 40. Kõrgepinge aksonomeetriline vaade. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 41. Kõrgepinge plaan ja lõige. Autori illustratsioon, 2026.

Illustratsioon 42. Kõrgepinge perspektiivvaade. Autori illustratsioon, 2026.

